

UDC: 038.

LBC: 81.-4

MJ № 249

 10.33864/2617-751X.2024.v7.i4.227-258

Explanation of the Terms in the Article Headings in the Dictionary Mu'jamu Maqāyīs Al-Lughah of Ibn Fāris

Amir Kahayev*

Abstract. Based on the fact that Arabic words have roots from which they are derivated and their common meanings and there is a meaning relationship between words derivated from the same root Ibn Fāris tried to prove this theory in his dictionary. According to Ibn Fāris maqāyīs means the words that was derivated from a same root and have a common meaning. The purpose of writing this dictionary by Ibn Fāris is to determine the common meaning of words that was derivated from a same root. This common meaning is called asl (origin) or miqyās (gauge). He tried to mention the most obvious expression of common meaning. Thus, the words with similar meanings can be gathered around the same expression. There are totally 4659 articles in al-Maqāyīs. Of these articles approximately 2175 articles have one common meaning, 355 articles have two common meanings, 68 articles have three common meanings and 15 articles have four common meanings. There are just 4 articles they have five common meanings and only one article has six common meanings. He characterized 222 articles with useyl. While explaining the articles he gaved a great importance to the testimony. He recorded in his dictionary approximately 5.000 poems and 858 rajazs. And there are 612 verses, 579 hadithes and nearly 390 proverbs in this work. While explaining these articles Ibn Fāris used some concepts. He generally recorded these concepts in the first line when he starts to explain an article. That's why it's not easy to understand the articles without understanding the recorded concepts in this work. This article was prepared to explain the concepts in al-Maqāyīs. In this way, it is aimed to understand this work better. In this article are explained 14 concepts and are given some articles in which these concepts are mentioned as examples. Ibn Fāris used the word of kalima wāhida (one word) in the meaning of meaning/content. The concept

* Ph.D, Azerbaijan Institute of Theology, The Department of Language and Social Sciences; Baku, Azerbaijan
E-mail: amirkahayev@ait.edu.az
<https://orcid.org/0000-0002-1162-3735>

To cite this article: Kahayev, A. [2024]. Explanation of the Terms in the Article Headings in the Dictionary Mu'jamu Maqāyīs Al-Lughah of Ibn Fāris. *"Metafizika" journal*, 7(4), pp.227-258.
<https://doi.org/10.33864/2617-751X.2024.v7.i4.227-258>

Article history:
Received: 13.03.2024
Accepted: 21.10.2024

of binā is used in some articles in the meaning of root, in some articles in the meaning of meaning/content and sometimes is used in the meaning of common meaning. But the concept of harf (letter) is used for the roots which is given a little explanation. It is possible to say that this concept means word (kalima) and these articles are not suitable for common meaning. Also in some articles the author mentioned about the meaning inconsistency and the meaning distance between common meanings. He used terms like meaning dissimilarity (ademu inqiyās) and individual meaningful words for the roots which he could not find the common meanings. The author sometimes used the terms of difference (tafāwut), meaning similarity (taqārub) and interference (tadākhul) between origins and words. Although he accepts the existence of common words and auto-antonym (ezdād) in Arabic language, he states that there is a detail difference between the words which are considered to be synonym. The concept of muhmal means the neglected articles or the articles whose letters are incompatible.

Keywords: Arabic Language, Ibn Fāris, Maqāyīs al-Lughah, Term, Meaning

УДК: 038.

ББК: 81.-4

МЖ № 249

 10.33864/2617-751X.2024.v7.i4.227-258

Объяснение Понятий, Упомянутых в Заголовках Статей в Словаре Ибн Фариса “Муджаму Макайисул-Луга”

Амир Кахаев*

Абстракт. Ибн Фарис отмечал, что корни слов в арабском языке имеют всеобщее значение (усул-магаис). В своем произведении он пытался доказать, что между словами, образованными от одного и того же корня, существует смысловая связь. По мнению ибн Фариса, словом «магаис» означались слова, образованные из одного корня и имеющие единое общее значение. Целью составления данного словаря являлось утверждение общих значений в словах, образованных от одного и того же корня. Это общее значение обозначается словами «асл» (истинное) или «мигйас» (масштабное). При определении общего значения автор уделит внимание наиболее очевидному раскрытию данного понятия. Потому что вокруг этого откровения можно собрать слова, передающие самое точное значение. В произведении под названием «Магаис» содержится 4659 статей (корней слов). Среди них 2175 статей имеют единое значение, 355 статей имеют два общих значения, 68 статей имеют три общих значения, 15 статей имеют четыре общих значения, 4 статьи имеют пять общих значений, а 1 статья шесть общих значений. Описание 222 статей он разъяснил понятием «усэйл». При объяснении статей автор придал большое значение «истишаде» (примерам). В произведении отражены около 5000 стихов, 858 раджазов, 612 аятов, 579 хадисов, 390 притч. При описании рассматриваемых статей Ибн Фарис пользовался разными понятиями. Такие понятия особо отмечены автором в начальных строках каждой статьи. Эти статьи нелегко понять без полного понимания концепций, упомянутых в работе. Предоставленная статья разработана с целью раскрытия концепций в

* Преподаватель кафедры Языков и общественных наук Азербайджанского Института Теологии; Баку, Азербайджан

Е-mail: amirkahayev@ait.edu.az

<https://orcid.org/0000-0002-1162-3735>

Цитировать статью: Кахаев, А. [2024]. Объяснение Понятий, Упомянутых в Заголовках Статей в Словаре Ибн Фариса “Муджаму Макайисул-Луга». *Журнал «Metafizika»*, 7(4), с.227-258.

<https://doi.org/10.33864/2617-751X.2024.v7.i4.227-258>

История статьи:

Статья поступила в редакцию: 13.03.2024

Отправлена на доработку: 22.04.2024

Принята для печати: 21.10.2024

произведении «Магаис» и обширного анализирования содержания данного произведения. В статье раскрыты 14 понятий и приведены несколько статей, содержащих такие понятия. Понятия «калима, вахида» предоставлены в работе только в едином значении. Понятие «бина» разьянено разными значениями («корень», «понятие» и «единое понятие»). Понятие «буква» объяснено очень кратко. Можно утверждать, о том, что это понятие означает понятие «слово» и эти статьи не соответствуют общему значению. Автор также отметил о несоответствии (табайун) и отдаленности (табауд) между общими значениями в некоторых статьях. Автором были использованы такие понятия как совпадение значений (адами ингияс) и «мунфарид» с целью подтверждения общего смысла статей. Для раскрытия основ и слов автор также использовал понятия - «тефавут» (несоответствие), "тагаруб" (близость значений) и "тадахул" (переплетение). В арабском языке существует тонкая разница между синонимами (мутарадиф), а также между «лафз» (один лафз с разными значениями) и «аздад» (слова, имеющие два противоположных значения). Понятие «мухмал» означает корни или слова, буквы которых не совпадают или ими не пользуются в языковой речи.

Ключевые слова: арабский, ибн Фарис, макайисул-луга, резюме, значение

UOT: 038.

KBT: 81.-4

MJ № 249

 10.33864/2617-751X.2024.v7.i4.227-258

İbn Farisin Mucəmu Məqayisul-luğa Adlı Lüğətində Maddə Başlıqlarında Qeyd Edilən Məfhumların İzahı

Əmir Kahayev*

Abstrakt. Ərəb dilində kəlmə köklərinin ortaq mənaya (üsul-məqayis) sahib olduğunu qeyd edən İbn Faris, əsərində eyni kökdən meydana gələn sözlər arasında mənə bağının olduğunu sübut etməyə çalışmışdır. İbn Farisin fikrincə *məqayis* bir kökdən meydana gələn sözlərin bir ortaq mənaya sahib olması deməkdir. Müəllifin bu lüğəti yazmasındakı məqsəd eyni kökdən meydana gələn sözlərdəki ortaq mənəni təsbit etməkdir. Bu ortaq mənaya *asl* və ya *miqyas* deyilir. Müəllif ortaq mənəni müəyyən edərkən həmin mənənin ən bariz vəsfini qeyd etməyə əhəmiyyət vermişdir. Çünki, o mənəyə yaxın mənəni ifadə edən sözləri həmin vəsf ətrafında toplamaq mümkündür. *Məqayis* adlı əsərdə 4659 maddə (söz kökü) vardır. Bu maddələrdən təxminən 2175 maddənin bir ortaq mənəsi, 355 maddənin iki ortaq mənəsi, 68 maddənin üç ortaq mənəsi, 15 maddənin dörd ortaq mənəsi, 4 maddənin beş ortaq mənəsi, 1 maddənin də altı ortaq mənəsi vardır. 222 maddəni isə *useyl* məfhumuyla tövsif etmişdir. Maddələri izah edərkən istişhada (nümünə verilməsinə) çox əhəmiyyət vermişdir. Əsərdə təxminən 5000 şeir, 858 rəcəz, 612 ayə, 579 hədis, 390 məsəl qeyd edilmişdir. İbn Faris sözügedən maddələri izah edərkən bəzi məfhumlardan istifadə etmişdir. Bu məfhumları ümumiyyətlə bir maddəni izah etməyə başlayarkən ilk sətərdə qeyd edir. Əsərdə qeyd edilən məfhumları tam başa düşmədən bu maddələrin anlaşılması asan deyildir. Bu məqalə *Məqayis* adlı əsərdə yer alan məfhumları açıqlamaq məqsədiylə hazırlanmışdır. Bu vəsiləylə əsərin daha yaxşı anlaşılması hədəflənir. Məqalədə 14 məfhum izah edilmiş və bu məfhumların keçdiyi bəzi maddələr nümunə verilmişdir. *Kəlimə vahidə* məfhumu əsər boyunca ümumiyyətlə *yalnız bir anlam* mənəsində işlədilmişdir. *Bina* məfhumu bəzi maddələrdə *kök*, bəzilərinde *anlam*, bəzilərinde isə *ortaq anlam* mənəsini verir. *Hərf* məfhumu izahı çox qısa

* Azərbaycan İlahiyyat İnstitutu Dillər və ictimai fənlər kafedrasının müəllimi; Bakı, Azərbaycan

E-mail: amirkahayev@ait.edu.az

<https://orcid.org/0000-0002-1162-3735>

Məqaləyə istinad: Kahayev, Ə. [2024] İbn Farisin Mucəmu Məqayisul-luğa Adlı Lüğətində Maddə Başlıqlarında Qeyd Edilən Məfhumların İzahı. “Metafizika” jurnalı, 7(4), səh.227-258.

<https://doi.org/10.33864/2617-751X.2024.v7.i4.227-258>

Məqalənin tarixçəsi:

Məqalə redaksiyaya daxil olmuşdur: 13.03.2024

Təkrar işlənməyə göndərilmişdir: 22.04.2024

Çapa qəbul edilmişdir: 21.10.2024

verilən kökləri tövsif edir. Bu məfhumun *kəlmə* mənasına gəldiyini və bu maddələrin ortaq mənaya uyğun olmadığını ifadə etmək olar. Müəllif bəzi maddələrdə ortaq mənalar arasındakı *məna tutarsızlığından (təbayun)*, *məna uzaqlığından (təbaud)* bəhs etmişdir. Ortaq mənasını təsbit edə bilmədiyi maddələri tövsif etmək üçün *məna uyğunluğu (adəmi-inqiyas)* və *müəfərid kəlmələr* kimi məfhumlardan istifadə etmişdir. Müəllif bəzən də əsllər və kəlmələr arasında *təfavut (fərqlilik)*, *təqarub (məna yaxınlığı)* və *tədaxul (iç-içə keçmə)* məfhumlarını işlətmişdir. Ərəb dilində *müştərək ləfzləri* (bir ləfzin fərqli mənalara dəlalətini) və *əzdadı* (iki zidd mənaya sahib olan sözləri) qəbul etməklə bərabər, sinonimlər (*mütəradif*) arasında incə bir fərqin olduğunu ifadə edir. *Muhməl* məfhumu isə dildə işlədilməyən və ya hərfləri uzlaşmayan köklər, sözlər mənasına gəlir.

Açar sözlər: Ərəb dili, İbn Fəris, Məqayisul-luğa, Məfhum, Məna

UOT: 038.

KBT: 81.-4

MJ № 249

 10.33864/2617-751X.2024.v7.i4.227-258

İbn Fâris’in Mu‘cemu Meqâyisi’l-luğa Adlı Sözlüğünde Madde Başlıklarında Yer Alan Kavramların Açıklaması

Amir Kahayev*

Öz. Arapça kelimelerin kendilerinden türediği köklerin ve bunların ortak anlamlarının bulunduğu olgusu ile (usul-meqâyis) aynı kökten türeyen kelimeler arasında anlam ilişkisinin mevcut olduğu gerçeğinden hareket eden İbn Fâris, sözlüğünde bu nazariyeyi ispat etmeye çalışmıştır. İbn Fâris’e göre meqâyis bir kökten türeyen kelimelerin ortak anlamının olmasıdır. Zaten İbn Fâris’in bu sözlüğü kaleme almasındaki maksat bir kökten türeyen kelimelerdeki ortak anlamın tespitini yapmaktır. Bu ortak anlama asıl veya miqyâs denilmektedir. Ortak anlamı belirtirken o anlamın en bariz vasfı neyse genellikle onu zikretmeğe özen göstermiştir. Çünkü o anlama yakın anlamlı kelimeleri o vasfı etrafında toplamak mümkündür. Meqâyis’te toplam 4659 madde bulunmaktadır. Bu maddelerden yaklaşık 2175 maddenin tek ortak anlamı, 355 maddenin iki ortak anlamı, 68 maddenin üç ortak anlamı, 15 maddenin dört ortak anlamı bulunmaktadır. Sadece 4 maddenin beş ortak anlamı, 1 maddenin de altı ortak anlamı vardır. 222 maddeyi ise useyl kavramıyla nitelendirmiştir. Maddeleri açıklarken istiḥâda çok önem vermiştir. Yaklaşık 5000 şiir, 858 recez kaydetmiştir. Eserde 612 ayet, 579 hadis, yaklaşık 390 mesel bulunmaktadır. İbn Fâris bu maddeleri açıklarken bazı kavramlardan istifade etmiştir. Bu kavramları genellikle bir maddeyi açıklamaya başlarken ilk satırda kaydetmektedir. Eserde kaydedilen kavramları tam olarak anlamadan ilgili maddelerin anlaşılması kolay değildir. Bu makale Meqâyis’te yer alan kavramları açıklamak maksadıyla hazırlanmıştır. Bu sayede eserin daha iyi anlaşılması hedeflenmektedir. Makalede 14 kavram açıklanmış ve bu kavramların geçtiği bazı maddeler örnek olarak verilmiştir. İbn Fâris kelime vahide kavramını daha çok bir tek anlam manasında kullanmıştır. Binâ kavramı bazı maddelerde kök, bazılarında anlam, bazılarında ise ortak anlam manasına gelmektedir. Harf

*Dr. Azərbaycan İlahiyat Enstitüsü, Diller ve Sosial Bilimler Anabilim Dalı; Bakü, Azərbaycan

E-mail: amirkahayev@ait.edu.az

<https://orcid.org/0000-0002-1162-3735>

Makaleye referans: Kahayev, A. [2024]. İbn Fâris’in Mu‘cemu Meqâyisi’l-luğa Adlı Sözlüğünde Madde Başlıklarında Yer Alan Kavramların Açıklaması. “Metafizika” jurnali, 7(4), səh.227-258.

<https://doi.org/10.33864/2617-751X.2024.v7.i4.227-258>

Məqalənin tarixçəsi:

Məqalə redaksiyaya daxil olmuşdur: 13.03.2024

Təkrar işlənməyə göndərilmişdir: 22.04.2024

Çapa qəbul edilmişdir: 21.10.2024

kavramı çok kısa açıklama verilen kökler için kullanılmıştır. Bu kavramın kelime anlamına geldiği ve bu maddelerin ortak anlama uygun olmadığı denilebilir. Müellif bazı maddelerde ortak anlamlar arasındaki anlam tutarsızlığından (tebâyun), anlam uzaklığından (tebâ‘ud) bahsetmiştir. Ortak anlamını bulamadığı maddeler için anlam benzeşmezliği (‘adem-i inkiyâs) ve münferit kelimeler gibi kavramlar kullanmıştır. Müellif bazen de asıllar ve kelimeler arasında tefâvut (farklılık), teğârub (anlam yakınlığı) ve tedâhul (iç içe geçme) terimlerini kullanmıştır. Arapça’da müşterek lafızların, ezdâd’ın varlığını kabul etmekle beraber eş anlamlı (müterâdif) olduğu kabul edilen sözcükler arasında muhakkak bir ayrıntı farkının olduğunu ifade etmektedir. Muhmel ise kullanım dışı olan veya harfleri bağdaşmayan kökleri, sözcükleri ifade eden bir terimdir.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili, İbn Fâris, Meğâyîsu’l-luğa, Kavram, Anlam

1.Giriş

Fıkhü'l-luğa terimini *eş-Şâhibî fi fıkhî'l-luğa* adlı eserinde ilk defa İbn Fâris kullanmıştır. (Emin Muhammed Fâhir, İbn Fâris el-Luğavî menhecuhû ve eseruhû fi'd-dirâsâti'l-luğaviyye [Riyad: Câmi'atu'l-İmam Muhammed b. Su'ûd el-İslâmiyye, 1411/1991], 315] *Meķâyîs*'in yazım şekli ve üslubu incelendiği zaman İbn Fâris'in *eş-Şâhibî* gibi bu eseri hayatının son dönemlerinde, *Mucmelu'l-luğa* adlı sözlüğünü ise gençliğinde yazdığı anlaşılmaktadır. [Hâdî Hasan Hammûdî, Ahmed b. Fâris ve riyâdetuhû fi'l-bahsi'l-luğavî ve't-tefsîri'l-Kur'ânî ve'l-meydâni'l-edebî (Beyrut: Âlemu'l-Kutub, 1987] 253, 268; Abdusselam Muhammed Hârûn, “Muķaddimetu'n-nâşir”, Mu'cemu meķâyîsi'l-luğâ (b.y.: Dâru'l-fikr, 1399/1979), 1/41; Abdulkâzım el-Yâsirî - Haydar Cebbâr 'Îdân, “el-Mevâķifu'n-naķdiyye li Ahmed b. Fâris fi Mu'cemi Meķâyîsi'l-luğa”, Ehlul-Beyt 6 (2008), 356] Dil biliminin teorik yönünü *eş-Şâhibî* adlı eserinde, pratik yönünü ise *Mucmel* ve *Meķâyîs* adlı eserlerinde incelemiştir. Aslında *Meķâyîs* sözlük görünümünde olan dil bilimi kitabıdır.

İbn Fâris'in [Ebu'l-Huseyn Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ, Kazvîn şehrinde dünyaya gelmiş, Hemedân'da bir süre yaşamış, daha sonra Rey şehrine göç etmiş ve bu şehirde 395/1004 yılında vefat etmiştir. Sözlük ve dil bilimi alanında söz sahibi bir âlimdir. bk. Cemaluddin Ebu'l-Hasan Ali b. Yusuf el-Kıftî, İnbâhu'r-ruvât 'alâ enbâhi'n-nuĥât, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim (Kahire - Beyrut: Dâru'l-Fikri'l-'Arabî - Muessesetu'l-Kutubi's-Sekâfiyye, 1406/1986), "Ahmed b. Fâris", 1/127-130; Hayruddîn ez-Ziriklî, el-A'lâm: Kâmûsu terâcim (Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 2002), "İbn Fâris", 1/193.] *Meķâyîsu'l-luğa* adlı eseri, muzâaf ve üç harfli sözcüklerde meķâyîs, usul/ortak anlam olgusu, dört ve beş harfli kelimelerde naĥt [Terim olarak naĥt, iki veya üç kelimenin ya da bir cümlelin bazı harflerini alıp, harfleri alınan sözcük ya da cümlelin anlamına delalet edecek şekilde yepyeni bir kelime üretmektir. Bu işlem, ahşap ve taş yontmacılığına benzediği için naĥt şeklinde isimlendirilmiştir. Abdulkadir b. Mustafa el-Mağribî, el-İştikâķ ve't ta'rîb (Mısır: Matba'atu'l-Hilal, 1908), 21; Yakup Civelek, “Arap Dilinde Naĥt ve Kelime Türetmede ‘Naĥt’ Yönteminin Kullanımı”, Nüşa: Şarkiyat Araştırmaları Dergisi 3/10 (2003), 99-100; Muhammed es-Seyyid Ali Belâsî, “Arap Dilinde Naĥt”, çev. Mehmet Ali Şimşek, Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 7/2 (2003), 408. Bu şekilde elde olunan kelimeye menĥût, kendisinden türetme yapılan sözcük ya da cümleye de menĥût minh denilir. Reşit Özbalkıç, “Naĥt”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/310.] düşüncesi ve eserin yazım şekli (maddelerin dizimi) olmak üzere üç önemli özelliğe sahiptir. İbn Fâris sözlüklere ortak anlam fikriyle kelime gruplarından ihtisarla elde edilen yapay kelimeler (menĥût) düşüncesini

getirerek Arap sözlük biliminde etimolojik yaklaşımı başlatan kişidir. [Hüseyin Elmalı, "Mu'cemü mekâyisi'l-luga", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 2005), 30/346-347]

Arapça kelimelerin kendilerinden türediği köklerin ve bunların ortak anlamlarının bulunduğu olgusu [Ahmet Subhi Furat, Arap Edebiyatı Tarihi (Başlangıçtan XVI. Asra Kadar) (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1996), 1/293] ile (mekâyis) aynı kökten türeyen sözcükler arasında anlam bağının var olduğu gerçeğinden yola çıkan İbn Fâris, eserinde bu fikri ispat etmeye çalışmıştır.

[Ortak anlamın daha iyi anlaşılması için şu örnek verilebilir: جَنَّ maddesinin örtme ve örtünme şeklinde tek ortak anlamı (aslı) vardır. Bu kökten türeyen bütün sözcüklerde bu ortak anlam açık veya gizli bir şekilde kendini göstermektedir. Bu maddede İbn Fâris'in zikrettiği kelimeler ve açıklamaları şu şekildedir:

جَنَّ – Bahçe kelimesi ağaç yapraklarıyla (bitkilerle) örtüldüğü için bu şekilde isimlendirilmiştir.

الجَيْن: الولد في بطن أمه – Cenin, embriyo, anne karnındaki çocuk kelimesi de üzerinde bir örtü olduğu için bu şekilde isimlendirilmiştir. Yine bu kelime المقبور – gömülü, kapalı, gizli olan şey anlamına da gelmektedir. Bu kelimedede de örtme ve örtünme anlamının olduğu gayet açıktır.

المجن: الرأس – Kalkan insanı koruduğu, örttüğü için bu şekilde isimlendirilmiştir.

الجئة: ما أتقوي به – Kalkan sözcüğü insanın kendisiyle korunduğu her şey manasına gelmektedir. Müellif bu sözcüğü şu şekilde de açıklamaktadır: وكل ما استتر به من السلاح فهو جئة - Kendisiyle korunan (örtünen) her silah cunne şeklinde isimlendirilmiştir.

الجئة: الجنون، وذلك أنه يعطي العقل – Delilik akli örttüğü için bu şekilde isimlendirilmiştir.

جنان الليل: سواده وسنره الأشياء – Gecenin karanlığı her şeyi örttüğü için bu şekilde isimlendirilmiştir.

الجن: سُموا بذلك لأنهم مُتَسِتِرُونَ عن أعين الخلق – Cin gözükmedikleri için bu şekilde isimlendirilmişlerdir. Ebu'l-Huseyn Ahmed b. Fâris, Mu'cemü mekâyisi'l-luga, thk. Abdusselam Muhammed Hârûn (b.y.: Dâru'l-Fikr, 1399/1979), "cnn", 1/421-422]

İbn Fâris'e göre mekâyis bir kökten türeyen kelimelerin ortak anlamının olmasıdır. Zaten İbn Fâris'in bu sözlüğü kaleme almasındaki maksat bir kökten türeyen kelimelerdeki ortak anlamın tespitini yapmaktır. Bu ortak anlama asıl veya miqyâs denilmektedir.

İbn Fâris bu maddeleri açıklarken bazı kavramlardan istifade etmiştir. Bu kavramları genellikle bir maddeyi açıklamaya başlarken ilk satırda kaydetmektedir. Eserde kaydedilen kavramları tam olarak anlamadan ilgili

maddelerin anlaşılması kolay değildir. Bu makale *Meḳâyis*'te yer alan kavramları açıklamak maksadıyla hazırlanmıştır. Bu sayede eserin daha iyi anlaşılması hedeflenmektedir. Makalede 14 kavram açıklanmış ve bu kavramların geçtiği bazı maddeler örnek olarak verilmiştir. İbn Fâris *kelime vahide* kavramını daha çok *bir tek anlam* manasında kullanmıştır. *Binâ* kavramı bazı maddelerde *kök*, bazılarında *anlam*, bazılarında ise *ortak anlam* manasına gelmektedir. *Harf* kavramı müellif tarafından çok kısa açıklama verilen kökler için kullanılmıştır. Bu kavramın *kelime* anlamına geldiği ve bu maddelerin ortak anlama uygun olmadığı denilebilir. Müellif bazı maddelerde ortak anlamlar arasındaki *anlam tutarsızlığından (tebâyun)*, *anlam uzaklığından (tebâ'ud)* bahsetmiştir. Ortak anlamını bulamadığı maddeler için *anlam benzeşmezliği ('adem-i inkiyâs)* ve *münferit anlamlı kelimeler* gibi kavramlar kullanmıştır. Müellif bazen de asıllar ve kelimeler arasında *tefâvut (farklılık)*, *teḳârub (anlam yakınlığı)* ve *tedâhul (iç içe geçme)* terimlerini kullanmıştır. Arapça'da *müşterek lafızların*, *eẓdâd'ın* varlığını kabul etmekle beraber *eş anlamlı (müterâdif)* olduğu kabul edilen sözcükler arasında muhakkak bir ayrıntı farkının olduğunu ifade etmektedir. *Muhmel* ise kullanım dışı olan veya harfleri bağdaşmayan kökleri, sözcükleri ifade eden bir terimdir. *Meḳâyis*'te yer alan bu kavramları açıklayan özel bir çalışma bulunmamaktadır.

2.Kelime Vahide

İbn Fâris yaklaşık 900 maddeyi *وَاجِدَةٌ كَلِمَةٌ* veya *كَلِمَةٌ تَدُلُّ عَلَى...* ifadesiyle nitelendirmektedir. Bu ifadeleri müellif sadece câmid maddeler için değil bazen de muştak kökler için kullanmıştır. *Kelime vâhîde* (Bu ifadenin genellikle *bir tek anlam* şeklinde tercümesi verilmiştir) ifadesiyle müellif her zaman bahis konusu kökün asıl olmadığını belirtmemektedir. Bu şekilde ifade edilen bir maddenin birçok fer'inin (İbn Fâris bir asıldan meydana gelen ve o aslı/ortak anlamı kendi muhtevasında taşıyan sözcükleri fer' (yan anlam) şeklinde isimlendirmiştir) olması ihtimal dâhilindedir. Bu takdirde bu kelime vahide fer'lerin aslı sayılmaktadır. Buna örnek olarak *أَكَلَ* maddesi verilebilir:

الْهَمْزَةُ وَالْكَافُ وَاللَّامُ بَابٌ تَكْتُمُ فُرُوعَهُ، وَالْأَصْلُ كَلِمَةٌ وَاجِدَةٌ، وَمَعْنَاهَا التَّنْقِصُ.

Müellif bu maddenin yan anlamlarının çok olduğunu belirtmekte, aslını ise kelime vahide ifadesiyle nitelendirmektedir (yani bu yan anlamların kökünün bir tek manadan ibaret olduğunu ifade etmektedir). Bu kelimenin manası *azalma, eksilmedir*. [İbn Fâris, Mu'cemu meḳâyîsi'l-luġa, "akl", 1/122.]

Bazen de müellif asıl ve kelime vahide ifadelerini bir tek madde için kullanmaktadır.

الْهَمْزَةُ وَالضَّادُ وَالْمِيمُ أَصْلٌ وَاجِدٌ وَكَلِمَةٌ وَاجِدَةٌ، وَهُوَ الْحِفْدُ، يُقَالُ: أَضِمَّ عَلَيْهِ: إِذَا حَقَّدَ وَاعْتَاطَ.

İbn Fâris *أَضَم* maddesinin tek asıldan (ortak anlamdan) ve tek kelimeden ibaret olduğunu ifade etmektedir. Bu da *garez*, *nefret*, *kin* kelimesidir. [İbn Fâris, Mu'cemu meḳâyîsi'l-luġa, "azm", 1/111. Başka örnekler için bk. İbn

Fāris, Mu'cemu mekâyîsi'l-luġa, "aṭl", 1/112, "bhk", 207, "cls", 473, "hmd", 2/100, "nbs", 5/380]

الطَّاءُ وَالْوَاوُ وَالذَّالُ أَصْلٌ صَحِيحٌ، وَفِيهِ كَلِمَةٌ وَاحِدَةٌ. فَالطَّوْدُ: الْجَبَلُ الْعَظِيمُ. وَيَقُولُونَ: طَوَّدَ فِي الْجَبَلِ، إِذَا طَوَّفَ، كَأَنَّهُ فَعَلُ مُسْتَقٍّ مِنَ الطَّوْدِ.

Müellif طود maddesinin sahih bir kökü olduğunu ve bu kökte de bir tek kelimenin (anlamın) olduğunu belirtmektedir. Bu kelime de *büyük dağ* anlamına gelen الطَّوْد kelimesidir. الطَّوْدُ فِي الْجَبَلِ cümlesi *dağı dolaşmak* anlamına gelmektedir. [İbn Fāris, Mu'cemu mekâyîsi'l-luġa, "ṭvd", 3/430] İbn Fāris'in طَوَّد fiiliyle alakalı *sanki الطَّوْد kelimesinden muştak bir fiildir* ifadesi bu kökün bir tek kelimedenden (anlamdan) ibaret olduğunu göstermektedir.

İbn Fāris asılları (ortak anlamları) kıyasa [İbn Fāris kıyas terimiyle bir tek ortak anlamdan meydana gelen sözcükler arasındaki benzerliği (teşâbuh'u) ifade etmiştir. O bu kıyas içerisinde ortak anlamı istinbâh etmeye çalışmıştır] uygun olup olmaması bakımından ele aldığı gibi kelime vahide şeklinde nitelendirdiği kökleri de bu şekilde değerlendirmiştir.

الْحَاءُ وَالْفَاءُ وَالذَّالُ كَلِمَةٌ وَاحِدَةٌ، مُتَّفَاسٌ، وَهُوَ جَمْعُ الشَّيْءِ فِي كَفِّ أَوْ غَيْرِ ذَلِكَ.

حفن maddesi kıyasa uygun olan bir tek kelimedenden (anlamdan) ibarettir. Bu anlam da *avuç içinde veya başka bir yerde bir şeyin toplanmasıdır*. [İbn Fāris, Mu'cemu mekâyîsi'l-luġa, "hfn", 2/82]

النَّبَاءُ وَالْكَافُ وَالنَّاءُ كَلِمَةٌ وَاحِدَةٌ لَا يُقَاسُ عَلَيْهَا، وَهُوَ التَّنْبِيْثُ وَالْعَلْبَةُ بِالْحَجَّةِ.

بكت maddesi kıyasa uygun olmayan bir tek kelimedenden (anlamdan) ibarettir. Bu anlam da *delille galip gelmektir*. [İbn Fāris, Mu'cemu mekâyîsi'l-luġa, "bkt", 1/287]

İbn Fāris kelime vahide ifadesiyle o kökün çekime veya iştikaka uygun olmadığını kastetmemektedir. [Fāhir, İbn Fāris el-Luġavî, 214] Bazı maddelerde ise kelime vahide ifadesinden sonra o kökün muştak olduğunu kaydetmektedir.

النَّاءُ وَالرَّاءُ وَالْمِيمُ كَلِمَةٌ وَاحِدَةٌ يُسْتَقُّ مِنْهَا، يُقَالُ تَرَمْتُ الرَّجُلَ فَنَرَمَ، وَتَرَمْتُ نَبِيئَهُ فَانْتَرَمْتُ.

ثرم kökü iştikaka uygun bir tek kelimedenden (anlamdan) meydana gelmektedir. Bu anlam da *vurarak dişini kırmaktır*. [İbn Fāris, Mu'cemu mekâyîsi'l-luġa, "srm", 1/374]

Bazen müellifin böyle maddeleri *asıl* terimiyle nitelendirdiği de olmuştur.

الْهَمْزَةُ وَالْمِيمُ وَالنَّاءُ أَصْلٌ وَاحِدٌ لَا يُقَاسُ عَلَيْهِ، وَهُوَ الْأَمْتُ.

أمت maddesi kıyasa uygun olmayan bir asıldan ibarettir. O da *tümsek, eğrilik* kelimesidir. [İbn Fāris, Mu'cemu mekâyîsi'l-luġa, "amt", 1/137]

Bazen de İbn Fāris böyle küçük maddeleri *useyl* (asılıcık/küçük asıl), [bk. İbn Fāris, Mu'cemu mekâyîsi'l-luġa, "hvk", 2/230, "hys", 233, "hbk", 242, "şqh", 3/202] muştak kelimeleri çok olan kökleri ise *asıl kebîr* (büyük asıl) [bk. İbn Fāris, Mu'cemu mekâyîsi'l-luġa, "rvh", 2/454, "rc'a", 490, "alk", 4/125] şeklinde değerlendirmiştir.

İbn Fâris asıl olmayıp dilde zikredilme sebebini çözemediği sözcükleri de kelime vahide şeklinde nitelendirmiştir.

الْبَاءُ وَالنُّونُ وَالْجِيمُ كَلِمَةٌ وَاحِدَةٌ لَيْسَتْ عِنْدِي أَصْلًا، وَمَا أَدْرِي كَيْفَ هِيَ فِي قِيَاسِ اللَّغَةِ، لَكِنَّهَا قَدْ ذُكِرَتْ. قَالُوا: الْبَيْجُ الْأَصْلُ، يُقَالُ رَجَعَ إِلَى بَيْجِهِ.

بنج maddesi bir tek kelimeden (anlamdan) ibarettir. İbn Fâris bu kelimenin asıl (kök) olmadığını ve dilde yer alma sebebini bilmediğini ifade etmektedir. Ancak zikredilmiştir. البَيْج kelimesinin *asıl*, *kök* anlamına geldiğini söylemişlerdir. رَجَعَ إِلَى بَيْجِهِ (Aslına döndü) denilmektedir. [İbn Fâris, Mu‘cemu mekâyîsi’l-luğa, "bnc", 1/306]

Müellif bazen mubdel [İbdâl kelime telaffuz kolaylığı ve akıcılığı sağlamak için bir harfin yerine mahreç veya sıfat bakımından ona yakın olan başka bir harfî getirmektir. Atılan harfe mubdel minh, onun yerine getirilene mubdel veya bedel denilmektedir. Mehmet Ali Sarı, “İbdâl”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları., 1999), 19/263] maddeleri de kelime vahide şeklinde değerlendirmiştir.

الْحَاءُ وَالرَّاءُ وَالْكَافُ كَلِمَةٌ وَاحِدَةٌ أَرَاهَا مِنْ بَابِ الْإِبْدَالِ وَأَنَّهَا لَيْسَتْ أَصْلًا. وَهُوَ الْإِحْتِرَاكُ، وَذَلِكَ الْإِحْتِرَامُ بِالتَّوْبِ.

حزك maddesi bir kelimeden müteşekkildir. Bu mubdel bir kelimedir. Dolayısıyla asıl değildir. Bu الاحتِرَاك kelimesidir. Aslı الاحتِرَامُ (kuşak kuşanmak, bağlanmak) kelimesidir. [İbn Fâris, Mu‘cemu mekâyîsi’l-luğa, "hzk", 2/53. Başka bir örnek için bk. İbn Fâris, Mu‘cemu mekâyîsi’l-luğa, "sağ", 1/398]

Bazen de İbn Fâris fer‘ olarak değerlendirdiği kökleri kelime vahide şeklinde nitelendirmiştir.

النَّاءُ وَالْمِيمُ وَالْهَمْزَةُ كَلِمَةٌ وَاحِدَةٌ لَيْسَتْ أَصْلًا، بَلْ هِيَ فَرْعٌ لِمَا قَبْلَهَا. ثُمَّ لِحَيْتُهُ صَبَّغَهَا. وَالْهَمْزَةُ كَأَنَّهَا مُبْدَلَةٌ مِنْ عَيْنٍ.

ثما maddesi bir tek kelimeden (anlamdan) meydana gelmektedir. Asıl (kök) değildir. Bilakis önceki maddenin (تمغ) النَّاءُ وَالْمِيمُ وَالْعَيْنُ كَلِمَةٌ وَاحِدَةٌ لَا يُقَاسُ عَلَيْهَا وَلَا [تمغ] كَأَنَّهَا مُبْدَلَةٌ مِنْ عَيْنٍ - Görüldüğü üzere İbn Fâris bu kökü de kelime vahide şeklinde değerlendirmiştir. Boyamak anlamına gelen bu madde kıyasa uygun değildir ve bu kökten meydana gelen başka sözcükler de yoktur. İbn Fâris, Mu‘cemu mekâyîsi’l-luğa, "smg", 1/389] fer‘dir. ثُمَّ لِحَيْتُهُ cümlesi sakalını boyadı anlamına gelmektedir. Bu kelimedeki hemze harfi sanki gayn harfinden mubdeldir. [İbn Fâris, Mu‘cemu mekâyîsi’l-luğa, "sma", 1/389]

Bazı maddelerde İbn Fâris’in ifade ettiklerinden fasih Arapça olmayan kökleri asıl olarak değil de kelime vahide şeklinde değerlendirdiği anlaşılmaktadır. Mesela müellif فسق kökünün bir tek kelimeden (anlamdan) ibaret olduğunu söylemektedir. O da fisk kelimesidir. Bu kelime itaatten çıkma anlamına gelmektedir. Bu kelime hadiste geçmektedir. Ancak Cahiliye şiirinde ve kalamında fasık kelimesi hiç duyulmamıştır. Bu da garip bir

durumdur. Arapça bir kelimedir ancak Cahiliye şiirinde yer almamıştır. [İbn Fāris, Mu'cemu mekâyîsi'l-luğa, "fsk", 4/502]

Yine أرخ maddesinde şunları kaydetmektedir:

الْهَمْزَةُ وَالرَّاءُ وَالْحَاءُ كَلِمَةٌ وَاحِدَةٌ عَرَبِيَّةٌ، وَهِيَ الْإِرَاحُ لِيَقْرَ الْوَحْشُ... وَأَمَّا تَأْرِيخُ الْكِتَابِ فَقَدْ سَمِعَ، وَلَيْسَ عَرَبِيًّا وَلَا سَمِعَ مِنْ فَصِيحٍ.

Bu madde bir tek anlama delalet eden Arapça bir kelimedir: إِرَاحُ *yabani sığır* anlamına gelmektedir. İbn Fāris'e göre تَأْرِيخُ kelimesi dilde kullanılmış olsa da Arapça değildir. Aynı zamanda fasih bir kelime olarak da bilinmemektedir. [İbn Fāris, Mu'cemu mekâyîsi'l-luğa, "arh", 1/94]

Müellif harflerin bağdaşmaması ('adem-i i'tilâf) sebebiyle fasih Arapça olmayan bazı sözcükleri de hadislerde geçtiği için kelime vahide şeklinde tanımlamıştır. [İbn Fāris, Mu'cemu mekâyîsi'l-luğa, "hnr", 2/110]

İbn Fāris'in kelime vahide ifadesini kullandığı maddelerin genel özelliğinin sözcükleri az olan kökler olduğunu söylemek mümkündür. Aynı zamanda bu maddelerin bir tek manada toplandığı görülmektedir.

Müellif yaklaşık 120 maddede كَلِمَتَانِ *bu madde iki kelimedenden oluşmaktadır* ifadesini kullanmaktadır. Buna örnek olarak تَنّ maddesi verilebilir.

النَّاءُ وَالنُّونُ كَلِمَتَانِ مَا أُدْرِي مَا أَصْلُهُمَا، إِلَّا أَنَّهُمْ يُسْمَوْنَ التَّرْب: التِّنّ. وَيَقُولُونَ: أَتَنَّهُ الْمَرَضُ، إِذَا قَصَعَهُ وَهُوَ لَا يَكَادُ يَشِبُّ.

Müellif bu maddede iki kelimenin olduğunu ve bu kelimelerin kökünü bilmediğini kaydetmektedir. Bu maddedeki التِّنّ kelimesi *yaşıt, akran, أَتَنَّهُ* (hastalık onun gelişmesini engelledi) cümlesindeki أَتَنَّ fiili ise *engellemek* anlamına gelmektedir. [İbn Fāris, Mu'cemu mekâyîsi'l-luğa, "tnn", 1/340]

İbn Fāris bu iki kelime arasında bazen 'adem-i inkıyâsdan (anlam benzeşmezliğinden) [İbn Fāris, Mu'cemu mekâyîsi'l-luğa, "sad", 3/123 السَّبِينُ وَالْهَمْزَةُ وَالِدَالُ كَلِمَتَانِ لَا يَنْقَاسَانِ. فَالْإِسَادُ: دَابُّ السَّيْرِ بِاللَّيْلِ. وَالْكَلِمَةُ الْأُخْرَى السَّادُ: انْتِقَاضُ الْجُرْحِ] bazen de bu iki kelimenin bir kıyas (anlam benzerliği) çerçevesinde birleştiğinden [İbn Fāris, Mu'cemu mekâyîsi'l-luğa, "hzi", 6/51 الْهَاءُ وَالرَّاءُ وَاللَّامُ كَلِمَتَانِ فِي قِيَاسٍ وَاحِدٍ، يَدَّلَانِ عَلَى صَغْفٍ. فَالْهَزْلُ: نَقِيضُ الْجِدِّ. وَالْهَزَالُ: خِلَافُ السِّمَنِ] bahsetmektedir. Bu iki kelime arasında olan tebâyun (anlam tutarsızlığı) örneği ise sözlükte oldukça fazladır. [bk. İbn Fāris, Mu'cemu mekâyîsi'l-luğa, "sfd", 3/81, "snb", 104, "amş", 4/143, "ğsm", 412, "fst", 502] Yine bu iki kelime arasındaki tebâ'uddan (anlam uzaklığından), [bk. İbn Fāris, Mu'cemu mekâyîsi'l-luğa, "khr", 5./144] teğârubdan (anlam yakınlığından) [bk. İbn Fāris, Mu'cemu mekâyîsi'l-luğa, "trh", 1/347, "fzh", 4/509, "vsn", 6/111] bahsetmiş olduğu örnekler de vardır.

Müellif 32 maddede *bu madde üç kelimedenden oluşmaktadır* ifadesini kullanmaktadır. Mesela هَقَعَ maddesinin üç kelimedenden ibaret olduğunu kaydetmektedir. [İbn Fāris, Mu'cemu mekâyîsi'l-luğa, "hk'a", 6/58-59]

الْهَاءُ وَالْقَافُ وَالْعَيْنُ. فِيهِ ثَلَاثُ كَلِمَاتٍ: الْهَقْعَةُ: نَجْمٌ مِنْ مَنَارِلِ الْقَمَرِ.

الهَفْعَةُ - Ay menzillerinden (duraklarından) bir menzilin ismidir (ikizler burcunda yer alan üç yıldız).

وَالْكَلِمَةُ الْأُخْرَى الْهَفْعَةُ: دَائِرَةٌ تَكُونُ بِرَوْرِ الْفَرَسِ.

الهَفْعَةُ - Atın göğsünün üst kısmında (farklı bir renkte) daire şeklinde olan bir alan.

وَالْكَلِمَةُ الْأُخْرَى: اهْتَفَعَ لَوْنُهُ.

اهْتَفَعَ لَوْنُهُ - Rengi değişti.

Bu kelimelerden el-Halil b. Ahmed (öl. 175/791) sadece ilk ikisini eserine almıştır. [el-Halil b. Ahmed el-Ferâhîdî, Kitâbu'l-‘Ayn, thk. Mehdî el-Mahzûmî - İbrahim es-Sâmerrâ’î (Beyrut: Muessesetu'l-A‘lem li'l-Matbû‘ât, 1988), "hğ‘a", 1/96] İbn Dureyd (öl. 321/933) bu kelimelerle beraber bu kökten meydana gelmiş başka sözcükler zikretse de İbn Fâris onları eserinde kaydetmemiştir. [Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasan İbn Dureyd, Cemheretu'l-luğa, thk. Remzî Munîr Ba‘albekî (Beyrut: Dâru'l-‘İlm li'l-Melâÿîn, 1987), "‘akh", 2/945] İbn Fâris’in sadece bu üç sözcüğü alma nedeni yalnız bunları sahih görmesiyle alakalı olabilir.

Müellifin bu maddede ifade ettiklerinden onun bir kökten meydana gelen kelimeler arasında mana bakımından bir bağ görmediği zaman o kökle alakalı asıldan/ortak anlamdan söz etmediği anlaşılmaktadır. [Huseyn Nassâr, el-Mu‘cemu'l-‘Arabî neş’etuhû ve te‘avvuruhû (Kahire: Dâru Mısır, 1408), 2/349] Ancak ay menzillerinden bir menzil olan هَفْعَةُ sözcüğü atın göğsündeki farklı renkte daire şeklinde olan bir alana benzetildiği için bu şekilde isimlendirilmiştir. [Ebu'l-Feyz Murtazâ Muhammed b. Muhammed ez-Zebîdî, Tâcu'l-‘arûs min cevâhiri'l-Kâmûs, thk. Abdussettar Ahmed Ferrac vd. (Kuveyt: Matba‘atu Hukûmeti'l-Kuveyt, 1385), "hğ‘a", 22/399] اهْتَفَعَ kelimesinin de *rengin değişmesi* anlamına geldiği düşünüldüğü zaman bu sözcüklerin birbirinden tamamen ayrı manalara sahip olduğunu söylemek mümkün değildir.

Müellif üç kelimededen ibaret olan köklerin genellikle bir kıyas (anlam benzerliği) içerisinde birleşmediğini ifade etmektedir. [bk. İbn Fâris, Mu‘cemu mekâyîsi'l-luğa, "cbn", 1/503, "zrf", 2/351, "sbr", 3/127]

İbn Fâris yaklaşık 55 maddede كَلِمَات ifadesini kullanmıştır. Yani bu köklerin birkaç kelimededen oluştuğunu ifade etmiştir. Buna örnek olarak فَحْ maddesi verilebilir:

الْفَاءُ وَالْأَخَاءُ كَلِمَاتٌ لَا تَنْفَاسُ. مِنْ [ذَلِكَ] الْفَخِيخُ كَالْعَطِيظِ فِي النَّوْمِ. وَالْفَحَّةُ: اسْتَرَّخَاءٌ فِي الرَّجْلَيْنِ. وَيُقَالُ الْفَحَّةُ: الْمَرْأَةُ الصَّخْمَةُ. وَالْفَحُّ لِلصَّيْدِ مَعْرُوفٌ.

Bu maddede kıyasa uygun olmayan (anlam benzerliği olmayan) kelimeler yer almaktadır. الْفَخِيخُ kelimesi *horultu*, الْفَحَّةُ ayakların *eklemleri gevşeyip sölpüme*, الْفَحَّةُ *iri cüsseli kadın*, الْفَحُّ kelimesi ise *tuzak*, *kapan* anlamına gelmektedir. [İbn Fâris, Mu‘cemu mekâyîsi'l-luğa, "fhğ", 4/437] Görüldüğü üzere bu sözcükler arasında anlam benzerliği yoktur dolayısıyla bu sözcükleri

tek ortak anlamda toplamak da imkânsızdır. Belki bu nedenle İbn Fâris böyle kökleri کلمات şeklinde nitelendirmiştir.

Bu şekilde olan maddelerdeki kelimeler arasında genellikle anlam benzerliği yoktur. [bk. İbn Fâris, Mu'cemu mekâyîsi'l-luğa, "tbn", 1/363, "ağv", 4/77, "kşş", 5/10] Müellifin böyle kelimeleri bir kıyas içinde işlediği de olmuştur. [İbn Fâris, Mu'cemu mekâyîsi'l-luğa, "hzk", 6/51, "ymn", 158] Ancak her nedense bu maddeleri asıl/ortak anlam başlığı altında ele almamıştır.

Müellif iki maddeyi de كَلِمَات (kelimecikler) şeklinde nitelendirmiştir. [bk. İbn Fâris, Mu'cemu mekâyîsi'l-luğa, "blz", 1/299, "hlt", 2/96]

3.Binâ

İbn Fâris 10 maddenin başında *binâ* ve sadece bir maddenin başında *binâân* kavramını kullanmıştır. Bu maddelerden müellifin bu kavramı birçok anlamda kullandığı görülmektedir. Bu kavram bazı maddelerde *kök*, bazılarında *anlam*, bazılarında ise *ortak anlam* manasına gelmektedir. *Kök* anlamı için عذر maddesi örnek verilebilir:

الْعَيْنُ وَالذَّالُّ وَالرَّاءُ بِنَاءٍ صَحِيحٍ لَهُ فُرُوعٌ كَثِيرَةٌ، مَا جَعَلَ اللَّهُ - تَعَالَى - فِيهِ وَجْهَ قِيَّاسٍ بِنَاءً، بَلْ كُلُّ كَلِمَةٍ مِنْهَا عَلَى نَحْوِهَا وَجْهَتَهَا مُفْرَدَةٌ.

Bu maddenin birçok yan anlamdan meydana gelen sahih bir yapısı mevcuttur. Allah (c.c.) bu bâbı kıyasa uygun vaz' etmemiştir. Bu bâbdaki tüm sözcükler kendi açısından müfret (mana bakımından bu kökten meydana gelen diğer sözcüklere benzemeyen) sözcüklerdir. [İbn Fâris, Mu'cemu mekâyîsi'l-luğa, "azr", 4/253-257]

Bu kavramın *anlam* manası için وزع maddesi örnek verilebilir:

الْوَاوُ وَالرَّاءُ وَالْعَيْنُ: بِنَاءٌ مَوْضُوعٌ عَلَى غَيْرِ قِيَّاسٍ. وَوَزَعْتُهُ عَنِ الْأَمْرِ: كَفَفْتُهُ... وَبِنَاءٍ آخَرَ، يُقَالُ: أَوْزَعَ اللَّهُ فُلَانًا الشُّكْرَ: أَلْهَمَهُ إِيَّاهُ. وَيُقَالُ هُوَ مِنْ أَوْزَعٍ بِالشَّيْءِ، إِذَا أَوْلَعَ بِهِ، كَأَنَّ اللَّهَ تَعَالَى يُوَلِّعُهُ بِشُكْرِهِ.

Bu maddenin kıyasa uymayan bir manası mevcuttur. *cümlesi* وَوَزَعْتُهُ عَنِ الْأَمْرِ onu *işten alıkoydum* anlamına gelmektedir. Bu maddenin başka bir anlamı daha vardır: O da *bir şeye düşkün olmaktır*. [İbn Fâris, Mu'cemu mekâyîsi'l-luğa, "vz'a", 6/106]

Ortak anlam için لحن maddesi örnek verilebilir:

اللَّامُ وَالْحَاءُ وَالنُّونُ لَهُ بِنَاءٌ يَدُلُّ أَحَدُهُمَا عَلَى إِمَالَةِ شَيْءٍ مِنْ جِهَتِهِ، وَيَدُلُّ الْآخَرُ عَلَى الْفُطْنَةِ وَالذِّكَاةِ.

Bu maddenin iki ortak anlamı mevcuttur. Birincisi *bir şeyi kendi istikametinden döndürmek*, ikincisi ise *anlayış ve zekâdır*. [İbn Fâris, Mu'cemu mekâyîsi'l-luğa, "lhn", 5/239-240] *Binâân* kavramını müellif sadece bu maddede kullanmıştır.

4.Harf

İbn Fâris 14 maddenin başında *harf*, sadece bir tek maddenin başında da *harfân* kavramını kullanmıştır. Bu maddelere bakıldığı zaman sözcükleri çok

az olan, müellif tarafından çok kısa açıklama verilen maddeler olduğu görülmektedir. Bu kavramın *kelime* anlamına geldiği ve bu köklerin ortak anlama uygun olmadığı denilebilir. Çünkü bu maddelerin bir kısmında kıyasa uygun olmadığı kaydedilirken mubdel olan bazı kökler de *harf* kavramıyla nitelendirilmiştir. [bk. İbn Fâris, Mu‘cemu mekâyîsi’l-luğa, "hkd", 2/92, "zrd", 3/52] Örnek olarak şu maddeler verilebilir:

الْهَمْزَةُ وَالْمِيمُ وَالْهَاءُ... أَنَّهُ النَّسِيَانُ، يُقَالُ: أَمِهْتُ: إِذَا نَسَيْتُ. وَذَا حَرْفٌ وَاجِدٌ لَا يُقَاسُ عَلَيْهِ.

أمه maddesi *unutma* anlamına delalet etmektedir. أمهت kelimesi *unuttum* manasına gelmektedir. Bu madde kıyasa uygun olmayan bir tek harften oluşmaktadır. [İbn Fâris, Mu‘cemu mekâyîsi’l-luğa, "amh", 1/136]

الْحَاءُ وَاللَّامُ وَالْكَافُ حَرْفٌ يَدُلُّ عَلَى السَّوَادِ. يُقَالُ هُوَ أَشَدُّ سَوَادًا مِنْ حَلَكِ الْعُرَابِ.

حلك maddesi *siyahlığa* delalet eden tek harften ibarettir. *Karganın siyahlığından daha siyah* [Halil, Kitâbu'l-‘Ayn, "hık", 3/63; İbn Dureyd, Cemheretu’l-luğa, "hkl", 1/563; Ebu’l-Fadl Muhammed b. Mukerrem b. Ali b. Manzûr, Lisânu’l-‘Arab (Beyrut: Dâru Sâdır, ts.), "hık", 10/415] meseline bu kelime bu anlamda kullanılmıştır. [İbn Fâris, Mu‘cemu mekâyîsi’l-luğa, "hık", 2/100]

الْحَاءُ وَالْهَمْزَةُ الْمَمْدُودَةُ لَيْسَتْ أَصْلًا يُقَاسُ، بَلْ ذُكِرَ فِيهِ حَرْفٌ وَاجِدٌ لَا يُعْرَفُ صِحَّتُهُ. قَالُوا: حَاءُكَ عَلَيْنَا، أَيِ اعْجَلْ.

حأ maddesi kıyasa uygun olan bir kök değildir. Burada sıhhati bilinmeyen sadece bir tek harf zikredilmiştir. حاءك علينا ifadesi *acele et* anlamına gelmektedir. [İbn Fâris, Mu‘cemu mekâyîsi’l-luğa, "hâ", 2/157] Bu kökün kıyasa uygun bir asıl olmamasından ve sıhhatinin bilinmemesinden dolayı burada kaydedilen *harf* kavramının *kelime* anlamına geldiği anlaşılmaktadır.

Müellif sadece جأ maddesinde *harfân* kavramını kullanmıştır.

الْجِيمُ وَالْهَمْزَةُ وَالْبَاءُ حَرْفَانِ: أَحَدُهُمَا يَدُلُّ عَلَى الْكَسْبِ، يُقَالُ جَأْتُ جَأْبًا، أَيِ كَسَبْتُ وَعَمِلْتُ... وَالْآخَرُ مِنْ غَيْرِ هَذَا، وَهُوَ الْجَمَارُ مِنْ حُمْرِ الْوَحْشِ.

Bu madde iki harften ibarettir. Birisi *kazanmaya, elde etmeye* delalet etmektedir. جأ kelimesi *elde ettim, çalıştım*, diğer kelime ise *yaban eşeklerinden bir tür* anlamına gelmektedir. [İbn Fâris, Mu‘cemu mekâyîsi’l-luğa, "cab", 1/500]

5.Tebâyun/Anlam Tutarsızlığı

Müellif maddelerin ortak anlamlarını incelerken aynı zamanda bu ortak anlamlar arasında hiçbir alaka yoksa *tebâyun’dan (anlam tutarsızlığından)* söz etmiştir. Bu kavramı müellif kıyas kelimesinin karşıtı olarak kullanmıştır. Bu *عرض* maddesindeki ifadelerinden anlaşılmaktadır:

الْعَيْنُ وَالرَّاءُ وَالضَّادُ مِنَ الْأَبْوَابِ الَّتِي لَمْ تَوْضَعْ عَلَى قِيَاسِ وَاجِدٍ، وَكَلِمَةُ مُتَبَايِنَةُ الْأَصُولِ.

Bu madde kıyas üzere vaz‘ edilmemiş bâblardan biri olup bu kökteki sözcüklerin asılları (ortak anlamları) anlam tutarsızlığına sahiptir. [İbn Fâris, Mu‘cemu mekâyîsi’l-luğa, "grz", 4/417]

Yine maddesindeki açıklamadan bu iki terimin zıt anlamlı olduğu anlaşılmaktadır:

الْعَيْنُ وَالرَّاءُ وَالْفَاءُ أَصْلٌ صَحِيحٌ، إِلَّا أَنْ كَلِمَةً لَا تَنْقَاسُ، بَلْ تَنْبَإِينُ.

Bu kökün sahih bir aslı vardır. Ancak bu kökün sözcükleri arasında kıyasın varlığından söz edilemez. Bilakis bu sözcükler arasında anlam tutarsızlığı vardır. [İbn Fāris, Mu'cemu mekâyîsi'l-luğa, "grf", 4/418]

Bu anlam tutarsızlığı bazen asıllar (ortak anlamlar), bazen de kelimeler arasında meydana gelmektedir. İbn Fāris شكر maddesinin anlam tutarsızlığına sahip dört ortak anlamının olduğunu belirtmektedir.

الشَّيْنُ وَالْكَافُ وَالرَّاءُ أَصُولٌ أَرْبَعَةٌ مُتَبَايِنَةٌ بَعِيدَةٌ الْقِيَاسِ. فَأَلَاؤُنُ: الشُّكْرُ: الثَّنَاءُ عَلَى الْإِنْسَانِ بِمَعْرُوفٍ يُؤَلِّقُهُ... وَالْأَصْلُ الثَّنَائِي: الْإِمْتِلَاءُ وَالْعَزْرُ فِي الشَّيْءِ... وَالْأَصْلُ الثَّلَاثُ: الشُّكْرُ مِنَ الثَّنَائِي... وَالْأَصْلُ الرَّابِعُ: الشُّكْرُ، وَهُوَ التَّكَاخُ.

Bu madde anlam tutarsızlığına sahip, kıyası (anlam benzerliği) uzak olan dört ortak anlamdan oluşmaktadır. Bu anlamlardan birincisi *övgü, takdir, teşekkür*, ikincisi *dolmak, bol olmak*, üçüncüsü *ağacın dibinde biten yeni filiz*, dördüncüsü ise *nikâhtır*. [İbn Fāris, Mu'cemu mekâyîsi'l-luğa, "şkr", 3/207-208; Başka bir örnek için bk. İbn Fāris, Mu'cemu mekâyîsi'l-luğa, "hrş", 2/169.]

Müellif sözcükler arasında da anlam tutarsızlığından söz etmiş, bazen bu sözcükleri birbirine hamletmiş, (Haml bir kelimenin anlamının teşbih, istiare, kinaye, mecaz yoluyla başka bir anlama intikalidir. Anlamın intikal ettiği kelimeye maḥmûl kelime denilmektedir) bazen ise hamlî mümkün görmemiştir.

Müellif أَجَل kökünün anlam tutarsızlığına sahip beş kelimedenden (anlamdan) ibaret olduğunu ifade etmektedir. Kıyas yönünden bu kelimelerin birbirine hamlî imkânsızdır. Bu kelimelerin her biri kendiliğinde bir asıldır. أَجَلٌ *borç vs.de belirlenmiş vaktin sonu*, أَجَلٌ *yabani sığır sürüsü*, أَجَلٌ *çekmek*, أَجَلٌ *boyun ağrısı*, أَجَلٌ kelimesi ise *suyun biriktirilip ekin yerlerine dağıtıldığı geniş havuz* anlamına gelmektedir. نَعَمٌ gibi cevap harfi olan أَجَلٌ birinci anlamın kapsamına aittir. Sanki bu kelimeyi söyleyen kimse *bitti, sona varıldı* demektedir. [İbn Fāris, Mu'cemu mekâyîsi'l-luğa, "acl", 1/64-65; Anlam tutarsızlığına sahip kelimeler için bk. İbn Fāris, Mu'cemu mekâyîsi'l-luğa, "r'am", 2/407, "sfd", 3/81, "snb", 104, "shd", 108, "şnf", 219, "ždd", 360, "lvb", 5/218-219]

6.Tebâ'ud/Anlam Uzaklığı

Müellif bazı maddelerde ortak anlamlar ve sözcükler arasında olan *tebâ'ud'den (anlam uzaklığından)* söz etmiştir. Üç ortak anlam arasında olan anlam uzaklığına أَصْل maddesi örnek verilebilir:

الْهَمْزَةُ وَالصَّادُ وَاللَّامُ، ثَلَاثَةٌ أَصُولٌ مُتَبَاعِدٌ بَعْضُهَا مِنْ بَعْضٍ، أَحَدُهَا: أَسَاسُ الشَّيْءِ، وَالثَّنَائِي: الْحَيَّةُ، وَالثَّلَاثُ: مَا كَانَ مِنَ النَّهَارِ بَعْدَ الْعَشِيِّ.

Bu kök aralarında anlam uzaklığı olan üç ortak anlamdan ibarettir. Birincisi *bir şeyin esası, temeli, kökü*, ikincisi *yılan*, üçüncü anlam ise *günün akşamdan sonraki kısmıdır*. [İbn Fâris, Mu‘cemu mekâyîsi’l-luğa, "aşl", 1/109]

İbn Fâris عيب maddesinin iki sözcükten ibaret olmasına rağmen bir tek aslının olduğunu ifade etmiş ve bu iki sözcük arasında anlam uzaklığının olduğunu vurgulamıştır.

الْعَيْنُ وَالْيَاءُ وَالْبَاءُ أَصْلٌ صَحِيحٌ، فِيهِ كَلِمَتَانِ: إِحْدَاهُمَا الْعَيْبُ وَالْأُخْرَى الْعَيْبَةُ، وَهُمَا مُتْبَاعِدَتَانِ.

Bu maddenin sahih bir aslı (kökü) vardır. Bu madde iki sözcükten oluşmaktadır. Birinci sözcük *ayıplamak*, ikinci sözcük ise *elbise dolabı, çanta, heybe* anlamına gelmektedir. [İbn Fâris, Mu‘cemu mekâyîsi’l-luğa, "ayb", 4/189] Görüldüğü gibi İbn Fâris bu maddeyi iki sözcükten ibaret olmasına rağmen asıl (kök) olarak ele almıştır. Üstelik bu iki sözcük arasında anlam uzaklığı vardır. Onun için bu maddedeki *asıl* kavramını *ortak anlam* olarak değil de *kök* olarak ele almak daha doğru gözükmektedir.

İki sözcük arasında olan anlam uzaklığına örnek olarak كهر maddesi verilebilir:

الكَافُ وَالْهَاءُ وَالرَّاءُ كَلِمَتَانِ مُتْبَاعِدَتَانِ جَدًّا: الْأُولَى الْإِنْتِهَارُ... وَالْأَصْلُ الْآخِرُ: كَهْرُ النَّهَارِ، وَهُوَ اِرْتِفَاعُهُ.

Bu kök anlam uzaklığına sahip iki sözcükten oluşmaktadır. Birinci sözcük *azarlamak*, ikincisi ise *gündüzün yükselmesi* anlamına gelmektedir. [İbn Fâris, Mu‘cemu mekâyîsi’l-luğa, "khr", 5/144; Başka bir örnek için bk. İbn Fâris, Mu‘cemu mekâyîsi’l-luğa, "şav", 3/238]

7.İnfirât/Münferit Kelimeler

Müellif bazı maddelerde ortak anlam belirtmemiş ve o maddelerdeki kelimeleri *münferit kelimeler* olarak ele almıştır. Bu kelimeleri bir kıyas etrafında toplamak imkânsızdır. Buna örnek olarak جدف maddesi verilebilir:

الْجِيمُ وَالِدَالُ وَالْفَاءُ كَلِمَاتٌ كُلُّهَا مُنْفَرِدَةٌ لَا يُقَاسُ بَعْضُهَا بِبَعْضٍ، وَقَدْ يَجِيءُ هَذَا فِي كَلَامِهِمْ كَثِيرًا.

Bu maddedeki kelimeler münferit kelimelerdir. Bu kelimeleri birbirine kıyas etmek olanaksızdır. Yani aralarında bir mana benzerliği yoktur. Bunun örnekleri Arapçada çoktur. Bu maddede yer alan المجداف kelimesi *kayık küreği*, kuşun kanadı, الجُدافى *ganimet*, النَّحْدِيفِ kelimesi ise *nimete karşı nankörlük etmek* anlamına gelmektedir. [İbn Fâris, Mu‘cemu mekâyîsi’l-luğa, "cdf", 1/433]

Münferit kelimelere sahip başka bir örnek وبر maddesidir.

الْوَاوُ وَالْبَاءُ وَالرَّاءُ كَلِمَاتٌ لَا تَنْفَاسُ، بَلْ هِيَ مُنْفَرِدَةٌ.

Bu madde birbirine kıyası olanaksız sözcüklerden oluşmaktadır. Söz konusu kelimeler mana bakımından münferit kelimelerdir. Yani birinin diğeri ile alakası yoktur. الوبر kelimesi *tüy, kıl*, الوبر *hayvan*, أوبر *küçük mantar çeşidi, felaketler*, مَا بِالْأَدَارِ وَأَيْرُ cümlesi ise *evde hiç kimse yoktur* anlamına

gelmektedir. [İbn Fāris, Mu'cemu mekâyîsi'l-luğa, "vbr", 6/81; Başka bir örnek için bk. İbn Fāris, Mu'cemu mekâyîsi'l-luğa, "vzm", 6/106-107]

8. 'Adem-i İnkiyâs/Anlam Benzeşmezliği

İbn Fāris bazı köklerin kıyasa uygun olmadığını ifade etmiştir. Bu köklerde ortak anlamdan söz edilemez. Çünkü böyle köklerdeki sözcükler arasında bir mana benzerliği yoktur. İlk bakışta 'adem-i inkiyâs'la tebâyun (anlam tutarsızlığı) arasında bir farkın bulunmadığı göze çarpmaktadır. Ancak tebâyun hem asıllar (ortak anlamlar) hem de sözcükler arasında söz konusuyken; 'adem-i inkiyâs sadece sözcükler arasında gerçekleşmektedir. Çünkü bir kök hakkında 'adem-i inkiyâs terimini kullanmak o kökte aslın (ortak anlamın) olmadığını ifade etmek demektir.

Müellif جعل maddesindeki kelimeler arasında 'adem-i inkiyâs'ın söz konusu olduğunu belirtmiş ve bununla da bu maddedeki sözcüklerin birbirine benzemediğini ifade etmiştir.

الْجِبْمُ وَالْعَيْنُ وَاللَّامُ كَلِمَاتٌ غَيْرُ مُنْقَاسَةٍ، لَا يُشْبِهُ بَعْضُهَا بَعْضًا. فَالْجَعْلُ: النَّخْلُ يَفُوتُ الْيَدَ... وَالْجَعُولُ: وُلْدُ النَّعَامِ. وَالْجَعَالُ: الْخَرْقَةُ الَّتِي تُتْرَلُ بِهَا الْقَدْرُ عَنِ الْأَثَابِيِّ. وَالْجَعْلُ وَالْجَعَالَةُ وَالْجَعِيلَةُ: مَا يُجْعَلُ لِلْإِنْسَانِ عَلَى الْأَمْرِ يَفْعَلُهُ. وَجَعَلْتُ الشَّيْءَ صَنْعَتُهُ... فَهَذَا الْبَابُ كَمَا تَرَاهُ لَا يُشْبِهُ بَعْضُهُ بَعْضًا.

Bu madde 'adem-i inkiyâs'a sahip kelimelerden oluşmaktadır. Bu kelimeler birbirine benzememektedir. الْجَعْلُ kelimesi *elin uzanamayacağı hurma ağacı*, الْجَعُولُ *devekuşu yavrusu*, الْجَعَالُ *sacayağından (ocaktan) kap indirmede kullanılan bez parçası*, الْجَعْلُ وَالْجَعَالَةُ وَالْجَعِيلَةُ kelimeleri *bir iş karşılığı verilmesi taahhüt edilen ücret*, صَنْعَتُهُ cümlesi de *bir şey yaptım, ettim* anlamına gelmektedir. Bu bâbdaki kelimeler birbirine benzememektedir. [İbn Fāris, Mu'cemu mekâyîsi'l-luğa, "c'al", 1/460-461; Başka bir örnek için bk. İbn Fāris, Mu'cemu mekâyîsi'l-luğa, "ğrb", 4/420-422]

9. Tefâvut/Anlam Farklılığı

İbn Fāris bazı maddelerde *tefâvut (farklılık)* terimini kullanmıştır. Bu terimin bazen asıllar bazen de sözcükler arasında söz konusu olduğunu belirtmiştir. Asıllar arasında olan tefâvut'e örnek olarak beş ortak anlamdan ibaret olan حَمّ maddesi verilebilir:

الْحَاءُ وَالْمِيمُ فِيهِ تَفَاوُتٌ؛ لِأَنَّهُ مُتَشَعِّبُ الْأَبْوَابِ جِدًّا. فَأَحَدُ أَصُولِهِ اسْوَدَادٌ، وَالْأَخْرُ الْحَرَارَةُ، وَالثَّالِثُ الدُّنُو وَالْحَضُونُ، وَالرَّابِعُ جِنْسٌ مِنَ الصَّوْتِ، وَالْخَامِسُ الْقَصْدُ.

Bu kökteki asıllar (ortak anlamlar) arasında tefâvut mevzubahistir. Çünkü bu maddenin bâbları birçok dala ayrılmaktadır. Birinci asıl *siyah olmak*, ikincisi *sıcaklık, hararet*, üçüncüsü *yaklaşmak, gelmek*, dördüncüsü *ses çeşidi*, beşincisi ise *yönelmek* anlamına gelmektedir. [İbn Fāris, Mu'cemu mekâyîsi'l-luğa, "hmm", 2/23-24]

Kelimeler arasındaki tefâvut'e örnek olarak تَبَن maddesi verilebilir: النَّاءُ وَالْبَاءُ وَالنُّونُ كَلِمَاتٌ مُتَفَاوِتَةٌ فِي الْمَعْنَى جِدًّا، وَذَلِكَ دَلِيلٌ أَنَّ مِنْ كَلَامِ الْعَرَبِ مَوْضُوعًا وَضَعًا مِنْ غَيْرِ قِيَاسٍ وَلَا اشْتِقَاقٍ.

Bu madde anlamları çok farklı olan sözcüklerden oluşmaktadır. Bu da Arap dilinin bir kısmının kıyasa ve iştikaka uygun olmadan vaz' edildiğine delildir. التَّبِينِ kelimesi *saman*, yine bu kelime *büyük kadeh, büyük bardak*, التَّبِينِ ise *zeka, zekilik* anlamına gelmektedir. [İbn Fâris, Mu‘cemu mekâyîsi'l-luğa, "tbn", 1/363-364]

İbn Fâris tefâvut terimiyle aynı kökte olan sözcüklerin bir kıyas çerçevesinde yer almadığını yani bir benzerlik taşımadığını belirtmektedir. Bunu سرو maddesinde açık bir şekilde ifade etmiştir:

السَّيِّئِ وَالرَّاءِ وَالْحَرْفِ الْمُعْتَلِّ بَابٌ مُتَّفَاوِتٌ جَدًّا، لَا تَكَادُ كَلِمَتَانِ مِنْهُ تَجْتَمِعَانِ فِي قِيَاسٍ وَاحِدٍ.

Bu kök çok farklı anlamlara gelen sözcüklerden oluşmaktadır. Bu maddedeki sözcüklerden ikisi dahi bir kıyas (anlam benzerliği) çerçevesinde toplanmamaktadır. [İbn Fâris, Mu‘cemu mekâyîsi'l-luğa, "srv", 3/154]

10. Teğârüb/Anlam Yakınlığı ve Tedâhul/Anlamların İç İç Geçmesi

İbn Fâris asıllar ve sözcükler arasında olan *teğârüb*'a (anlam yakınlığına) sözlüğünde birçok yerde dikkat çekmiştir. Asıllar arasında olan mana yakınlığına أمن maddesi örnek verilebilir:

الْهَمَزَةُ وَالْمِيمُ وَاللُّونُ أَصْلَانِ مُتَّفَارِقَانِ: أَحَدُهُمَا الْأَمَانَةُ الَّتِي هِيَ صِدْقُ الْحَيَاتَةِ، وَمَعْنَاهَا سُكُونُ الْقَلْبِ، وَالْآخَرُ التَّصْدِيقُ. وَالْمَعْنَيَانِ كَمَا قُلْنَا مُتَّفَارِقَانِ.

Bu kök mana yakınlığı olan iki ortak anlamdan oluşmaktadır. Bu asıllardan birincisi *ihanetin tam aksi olan emanet, güvenilir olmadır*. Bunun anlamı kalbin huzur bulmasıdır. Diğer anlam ise *tasdik etmedir*. [İbn Fâris, Mu‘cemu mekâyîsi'l-luğa, "amn", 1/133-135; Başka örnekler için bk. İbn Fâris, Mu‘cemu mekâyîsi'l-luğa, "cnb", 1/483, "hca", 2/141, "rzm", 389-390, "rhk", 451, "rvz", 459] Bu iki ortak anlam arasındaki yakınlığı şöyle izah etmek mümkündür: Tasdik herhangi bir meselede kalbin sükûnet bulmasıyla ortaya çıkan bir haldir. Şöyle de açıklanabilir: Yalnız güvenilen birinin tasdiki mevzubahistir.

İbn Fâris bazı maddelerde ise fer'ler arasında anlam yakınlığının olduğunu kaydetmiştir.

الْمِيمُ وَاللَّامُ وَالْحَاءُ أَصْلٌ صَحِيحٌ لَهُ فُرُوعٌ تَتَّفَارِقُ فِي الْمَعْنَى وَإِنْ كَانَ فِي ظَاهِرِهَا بَعْضُ التَّفَاوُتِ. فَالْأَصْلُ الْبَيَاضُ، مِنْهُ الْمَلْحُ الْمَعْرُوفُ، وَسُمِّيَ لِبَيَاضِهِ.

Bu kökün bir tek ortak anlamı mevcuttur. Bu kökteki fer'ler zahiri bakımdan farklı olsa da anlam olarak yakındır. Bu kökün ortak anlamı *beyazlıktır*. Tuz kelimesi de beyaz olduğu için المَلْحُ şeklinde isimlendirilmiştir. مَلْحُ الْمَاءِ، مِنْهُ الْمَلْحُ الْمَلْحَةُ kelimesi *siyah karışmış beyaz renk*, كَبَشٌ أَمْلَحُ terkibi *alaca koç*, cümlesi *su tuzlu oldu* anlamına gelmektedir. مَلْحَانُ ise kış aylarından birinin adıdır. Bu mevsimdeki karın beyazlığından dolayı bu şekilde isimlendirilmiştir. [İbn Fâris, Mu‘cemu mekâyîsi'l-luğa, "mlh", 5/347-349; Başka bir örnek için bk. İbn Fâris, Mu‘cemu mekâyîsi'l-luğa, "adl", 1/71]

Kelimeler arasındaki anlam yakınlığına تَبِل maddesi örnek verilebilir:

التَّاءُ وَالْبَاءُ وَاللَّامُ كَلِمَاتٌ مُتَّفَارِقَةٌ لَفْظًا وَمَعْنَى، وَهِيَ خِلَافُ الصَّلَاحِ وَالسَّلَامَةِ.

Bu kök lafız ve mana bakımından yakın olan sözcüklerden oluşmaktadır. Bu kök selametin, emanın tam tersi bir manaya delalet etmektedir. التَّلِيلُ kelimesi *düşmanlık* ve *sevginin kalbe hakim olup yıpratması*, قَلْبٌ مَثْبُورٌ terkihi *hüzünlü kalp*, تَلِيَهُمُ الدَّهْرُ cümlesi ise *zaman onları perişan etti* anlamına gelmektedir. [İbn Fāris, Mu'cemu mekâyîsi'l-luğa, "tbl", 1/363; Başka örnekler için bk. İbn Fāris, Mu'cemu mekâyîsi'l-luğa, "trh", 1/347, "fzħ", 4/509, "vsn", 6/111, "vhs", 148]

Müellif bazı köklerde aralarında teğârub (anlam yakınlığı) olan farklı ortak anlamları tek ortak anlamda birleştirmiştir. Buna örnek olarak أجر kökünü vermek mümkündür. Bu kökün iki ortak anlamı mevcuttur. Ancak bunlar tek anlamda birleştirilebilir. Birincisi *bir işe karşılık verilen ücret*, ikincisi ise *kırılmış kemiğin iyileşmesi, kaynamasıdır*. Bu iki anlamı şöyle birleştirmek mümkündür: İşçi emeğinin mukabili olan ücreti olarak işinde karşılaştığı yorgunluktan kurtulmuş, durumu düzelmiş, iyileşmiş olmaktadır. [İbn Fāris, Mu'cemu mekâyîsi'l-luğa, "acr", 1/62-63; Başka bir örnek için bk. İbn Fāris, Mu'cemu mekâyîsi'l-luğa, "svr", 1/395-396]

İbn Fāris bazı maddelerde asıllar arasında tedâhul'un (iç içe geçmenin) olduğunu kaydetmiştir. Buna örnek olarak شجر maddesi verilebilir:

الشَّيْبُ وَالْجَيْمُ وَالرَّاءُ أَصْلَانِ مُتَدَاخِلَانِ، يَقْرُبُ بَعْضُهُمَا مِنْ بَعْضٍ، وَلَا يَخْلُو مَعْنَاهُمَا مِنْ تَدَاخُلِ الشَّيْءِ بَعْضِهِ فِي بَعْضٍ، وَمِنْ غُلُوٍّ فِي شَيْءٍ وَارْتِفَاعٍ. وَقَدْ جَمَعْنَا بَيْنَ فُرُوعِ هَذَيْنِ الْبَابَيْنِ، لِمَا ذَكَرْنَا مِنْ تَدَاخُلِهِمَا.

Bu kök iç içe olan iki ortak anlamdan müteşekkildir. Bu ortak anlamların biri diğere yakındır. Bu kök bir şeyin bir hissesinin diğere hissesine karışması, iç içe olması ve yükseklik anlamlarından meydana gelmektedir. Tedâhul (iç içe geçme) nedeniyle bu iki bâbın fer'leri (yan anlamları) burada verilmiştir:

الشَّجَرُ مَعْرُوفٌ، الْوَّاحِدَةُ شَجَرَةٌ، وَهِيَ لَا تَخْلُو مِنْ ارْتِفَاعٍ وَتَدَاخُلِ أَغْصَانٍ. kelimesi *ağaç* anlamına gelmektedir. Bu sözcükte yükseklik ve iç içe olma ortak anlamları açık şekilde görünmektedir.

سُمِّيَتْ مُشَاجِرَةً لِتَدَاخُلِ كَلَامِهِمْ بَعْضِهِ فِي بَعْضٍ. – tartışmak kelimesinin bu şekilde isimlendirilmesinin sebebi sözün iç içe geçmesidir. [İbn Fāris, Mu'cemu mekâyîsi'l-luğa, "şcr", 3/246] *Yükseklik* ortak anlamının bu sözcükte tartışma anlamında sesin yükseltilmesi şeklinde belirmesi mümkündür.

الشَّجَارُ: حَسْبُ الْهُودَجِ. وَالْمَعْنَيَانِ جَمِيعًا فِيهِ مَوْجُودَانِ، لِأَنَّ تَمَّ ارْتِفَاعًا وَتَدَاخُلًا. kelimesi *mahfe tahtası, sürgüsü* anlamına gelmektedir. Bu sözcükte her iki ortak anlam vardır. Çünkü burada hem iç içe geçme hem de yükseklik mevzubahistir. [İbn Fāris, Mu'cemu mekâyîsi'l-luğa, "şcr", 3/247]

11.Müteradif/Eş Anlıklı Kelimeler

Ayrı ayrı kullanıldıkları zaman bir mana ortaklığı içinde aynı manaya gelen, kökleri farklı iki sözcükten her birine *müterâdif (eş anlamlı)* adı verilmektedir. [Muhammed Ali et-Tehânevî, Keşşafu ıstılâhâti'l-funûn ve'l-

‘ulûm, thk. Ali Dahrûc, çev. Abdullah el-Hâlidî - Corc Zeynâtî (Beyrut: Mektebetu Lübnan, 1996), "terâduf", 1/406] Genellikle dilbilimcileri arasında İbn Fâris’in terâdüfû kabul etmediği yönünde bir düşünceye sahip olduğu bilinmektedir. [Abdurrahman Celaluddin es-Suyûtî, el-Muzhir fî ‘ulûmi’l-lugati ve envâ’ihâ (Beyrut: Menşûrâtü’l-Mektebeti’l-‘Asriyye, 1406), 1/403] Muasır dil bilginlerinden İbrahim Enis (öl.1977), hemen her şeye, câmid hatta yabancı isimlere bile zorlama yollarla bir kök bulmaya çalışan dilbilimcilerin terâdüfün reddine zemin hazırladıklarını ifade eder. İbrahim Enis, bu mevzuda ilk sorumlu olanların *Kitâbu’l-İştikâk*’ta her kabile ve bölge ismine bir kök arayan İbn Dureyd ve aynı şeyi *Meĳâyis*’te uygulayan İbn Fâris olduğunu belirtir. [İbrahim Enis, Fî’l-lehecâtî’l-‘Arabiyye (Kahire: Mektebetu’l-Enclu’l-Mısriyye, ts.), 156]

Bu konuyla bağlı düşüncelerini İbn Fâris *eş-Şâhibî* adlı eserinde ifade etmiştir. Eş anlamlı olduğu bilinen sözcükler arasında muhakkak bir ayrıntı farkının olduğunu kaydetmektedir. *Kılıç* kelimesiyle alakalı olarak bu kelimenin asıl isminin sadece السَّيْف olduğunu vurgulamaktadır. Bu anlama gelen الحُسَام → المَهْد → العَضْب gibi diğer kelimelerin ise sıfat olduğunu ve birinde olan mananın diğerinde olmadığını ifade etmektedir. Mesela *üzerinde yemek olan sofraya* المائدة denilirken *üzerinde yemek olmayan sofraya* خوان kelimesi kullanılmaktadır. Yine كأس kelimesi *içinde içecek olan bardak* anlamına gelirken فَدَح ve كُوب kelimeleri *boş bardak* için kullanılmaktadır. [Ebu’l-Huseyn Ahmed b. Fâris, eş-Şâhibî fî fiĳhi’l-lugati’l-‘Arabiyye ve mesâilihâ ve suneni’l-‘Arab fî kelâmihâ, thk. Ömer Fârûk et-Tabbâ (Beyrut: Mektebetu’l-Me‘ârif, 1414), 97-99, 207]

İbn Fâris bu görüşe şu şekilde itiraz edildiğini belirtmektedir: Eğer her sözcüğün farklı bir manası olsa o zaman bir sözcüğü başka sözcükle açıklamak imkânsız olur. Genellikle لَا رَيْبَ فِيهِ (şüphesiz) ifadesi لَا شَكَّ فِيهِ şeklinde açıklanmaktadır. Bu zaman farklı manalar ifade ettiği için الرَّيْب kelimesinin الشَّكَّ kelimesiyle izah edilmesi doğru olmaz. Müellif bunun benzerlik (müşâkele) açısından bu şekilde ifade edildiğini kaydetmektedir. Ayrıca eş anlamlı sözcükler tamamen biri diğerinden farklı değildir. Sadece birinde olan mana yönü diğerinde yoktur. Müellif terâdüf’le alakalı bu görüşü Ahmed b. Yahya Sa‘leb’den (öl. 291/904) aldığını belirtmektedir. [İbn Fâris, eş-Şâhibî, 98-99]

12.Müşterek/Çok Anlamlı Kelimeler

Arapça’da çok anlamlı kelimelere *müşterek* adı verilmektedir. [Tehânevî, Keşşaf, "müşterek", 2/1547; Hüseyin Küçükkalay, Kur’ân Dili Arapça (Konya: Manevi Değerleri Koruma ve İlim Yayma Cemiyeti Neşriyatı, 1969), 192] Müşterek, müteradifin karşıtı olarak kabul edilir. [İsmail Durmuş, “Müşterek”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (İstanbul:

TDV Yayınları, 2006), 32/171] İbn Fâris eş-Şâhibî adlı eserinde iki yerde müşterek mefhumunu izah etmektedir:

1. *Bir çok şeyin bir isimle adlandırılması*, [İbn Fâris, eş-Şâhibî, 97]

2. *Bir lafzın farklı anlamlara delalet etmesi*. Müellif müşterek lafza قَضَى kelimesini örnek vermektedir. Bu kelime hüküm vermek, emretmek, bildirmek, etmek manalarına delalet etmektedir. [İbn Fâris, eş-Şâhibî, 207] Manaları farklı olsa da bir tek sahih aslı mevcuttur. O da *bir şeyin sağlam bir şekilde yapılması ve uygulanmasıdır*. [İbn Fâris, Mu'cemu mekâyîsi'l-luğa, "kzy", 5/99]

Mekâyîs'te حشم maddesini müşterek asıl olarak kaydetmektedir:

الْحَاءُ وَالشَّيْنُ وَالْمِيمُ أَصْلٌ مُنْتَرَكٌ، وَهُوَ الْعَضْبُ أَوْ قَرِيبٌ مِنْهُ. قَالَ أَهْلُ اللُّغَةِ: الْجِسْمَةُ: الْإِنْتِبَاضُ وَالِاسْتِحْيَاءُ... حَشَمْتُ الرَّجُلَ أَحْتِمُهُ وَأَحْتَمُهُ، وَهُوَ أَنْ يَجْلِسَ إِلَيْكَ فَتُؤَدِّيهِ وَتُسْمِعُهُ مَا يَكْرَهُ... حَشَمْتُه فَحَشَمْتُ، أَيِ أَحْجَلْتُهُ.

Bu madde müşterek bir asıldan ibaret olup *gazap ve ona yakın olan duygulara* delalet etmektedir. Dil bilginleri الْجِسْمَةُ kelimesinin *çekingen olmak, sıkılmak, utanmak* anlamına geldiğini ifade etmektedirler. حَشَمْتُ الرَّجُلُ cümlesi *kişiye eziyet etmem, hoşlanmadığı şeyleri ona söylemem* anlamına gelmektedir. Yine bu fiil *utandırmak, sıkmak, mahcup etmek* anlamını da vermektedir. [İbn Fâris, Mu'cemu mekâyîsi'l-luğa, "hşm", 2/63-64] İbn Fâris bu maddeyi öfke ve ona yakın duyguları beraber ifade etmesi hasebiyle müşterek olarak nitelendirmiştir.

Müellif عَيْن maddesinin *bir uzuv*: göz şeklinde bir sahih ortak anlamının olduğunu ifade etmektedir. Bu madde içerisinde yer alan *kalp gözü, casus, pınar, bulut, güneş, kavmin şerefli, efendisi, bir şeyin zati, kendisi* gibi manaların ise teşbih ve istiare yoluyla sabit olduğunu kaydetmektedir. [İbn Fâris, Mu'cemu mekâyîsi'l-luğa, "ayn", 4/199-204] Bu ifadesiyle müellif müşterek lafızların ortaya çıkmasında en önemli husus olan *kelimenin hakiki manadan mecazi manaya intikaline* [Enis, Fî'l-lehecâti'l-'Arabiyye, 168-169] dikkat çekmekte ve bu kökün vaz' itibariyle bir anlama delalet ettiğini belirtmektedir.

Bir kelimenin asıl manasına ilaveten mecaz, ibdâl, [bk. İbn Fâris, Mu'cemu mekâyîsi'l-luğa, "kṭb", 5/105] taşhîf [Taşhîf birbirine benzeyen harflerden meydana gelen kelimelerin nokta veya harekelerinin değiştirilerek yazılması anlamına gelmektedir. Emrullah İşler, "Tashîf", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/128-129; Örnek için bk. İbn Fâris, Mu'cemu mekâyîsi'l-luğa, "shb", 3/142-143] gibi nedenlerle zamanla yeni mana kazanması ve muhtelif lehçelerde ortaya çıkan farklı anlamlar da müşterek lafızların oluşmasında başka bir etkidir. [Enis, Fî'l-lehecâti'l-'Arabiyye, 170; Kâzım Fethi er-Râvî - Nevvâl Kerim Zerkûr, "Ahmed b. Fâris ve 'ilmu'd-delâle", Mecelletu Âdâbi'l-Mustansiriyye 12 (1985/1406), 149-152] Müellif eş-Şâhibî adlı eserinde İslam'ın gelmesiyle

iman, islam, nifâk, fîsk, küfr gibi kelimelerin yeni manalar kazanmasından da söz etmektedir. [İbn Fâris, eş-Şâhibî, 79] Böylece bu kelimeler müşterek lafız haline gelmektedir.

Müellif Arapça’da vaz’ itibariyle müşterek lafızların varlığını kabul etmektedir. [Hilmi Halil, Dirasat fi’l-lugati ve’l-meacim (Beyrut : Dârü’n-Nehdati’l-Arabiyye, 1998), 481] Bazı köklerin iki, üç, dört hatta beş ortak anlamının olduğunu ifade etmesi bunu göstermektedir. Yine İbn Fâris’in *Futyâ faḳîhi’l-‘Arab* adlı eserinde verdiği örneklerden bir fikh bilgininin müşterek lafızları bilmesi gerektiği hususu akla gelmektedir. [Ebu’l-Huseyn Ahmed b. Fâris, “Kitâbu Futyâ faḳîhi’l-‘Arab”, ed. Huseyn Ali Mahfûz, Mecelletu’l-Mecma’i’l-‘İlmiyyi’l-‘Arabî 33 (1958/1377), 459-466]

13.Ezdâd/Zıt Anlamlı Kelimeler

Ezdâd şeklinde adlandırılan ve zıt iki manaya delalet eden kelimelerin varlığı dil geleneğinde çeşitli yönlerden tartışılmıştır. Arapça’da zıt anlamlı kelimelerin olduğunu kabul eden ve bu konuda fikir bildirenlerin önünde İbn Fâris ve İbn Sîde (öl. 458/1066) gibi sözlükçüler gelmektedir. [Soner Gündüzöz, “Arap Sözlük Bilimi ve Sözlük Çalışmaları”, İslam Medeniyetinde Dil İlimleri: Tarih ve Problemler, ed. İsmail Güler (İstanbul: İsam Yayınları, 2015), 49] İbn Fâris tezâd’ı *iki zıt anlamın bir isimle adlandırılması* [İbn Fâris, eş-Şâhibî, 99] ve *bir lafzın zıt anlamlara delaleti* [İbn Fâris, eş-Şâhibî, 207] şeklinde açıklamaktadır. Aslında ezdâd müşterekin bir çeşidi olarak değerlendirilmektedir. [Suyûtî, el-Muzhir, 1/387; Gâzî Muhtâr Tuleymât, “Nazarât fi ‘ilmi delâleti’l-elfâz ‘inde Ahmed b. Fâris el-Luğavî”, Havliyyâtu Kulliyeti’l-Âdâb 11 (1990/1410), 26] Ancak İbn Fâris bu terimleri ayrı ayrı izah etmiştir.

İbn Fâris *eş-Şâhibî* adlı eserinde ezdâd mevzusunda bir kitap kaleme aldığını ve bu eserde ezdâd’ı kabul etmeyenlere karşı bir reddiye sunduğunu belirtmektedir. [İbn Fâris, eş-Şâhibî, 99] Ancak kitabın adını zikretmemektedir.

Müellif شعب kökünün iki farklı ortak anlama sahip olduğunu kaydetmektedir. Birincisi *bölünmek*, *parçalanmak*, ikincisi ise *toplanmak*, *birleşmektir*. Dil bilginleri bu maddede ihtilaf etmişlerdir. Onlardan bir kısmı bu maddenin ezdâd’dan olduğunu ifade etmiştir. el-Halil bu görüşü zikretmiştir. Diğer kısmı ise ezdâd’dan olmadığını ve bu farklı manaların her birinin farklı dillere (lehçelere) ait olduğunu belirtmiştir. İbn Dureyd *bölünme* anlamının bir dile, *toplanma* anlamının ise başka bir dile ait olduğunu belirtmektedir. [İbn Fâris, Mu‘cemu meḳâyisi’l-luğa, "ş‘ab", 3/190-191; bk. İbn Dureyd, Cemheretu’l-luğa, "bş‘a", 1/343] İbn Dureyd tezâd’ın oluşması için her iki zıt mananın aynı dile ait olmasını şart koşmaktadır. [Râvî - Zerkûr, “Ahmed b. Fâris ve ‘ilmü’d-delâle”, 144]

İbn Fâris de عَسَّ maddesinde tezâd'ın olmadığını kalb yoluyla açıklamaktadır. O bu maddenin *bir şeye yakın olmak, talep etmek* ve *hafiflik* şeklinde iki yakın ortak anlamının olduğunu ifade etmektedir. عَسَّسَ اللَّيْلُ cümlesi *gecenin gelmesi* anlamına gelmektedir. Bu sözcüğün *gitmek* anlamı ise bu iki ortak anlamın dışındadır. Zira bu anlam, bu kelime سَعَّ fiilinden maqlûb olduğu zaman söz konusudur. [İbn Fâris, Mu'cemu mekâyîsi'l-luğa, "ass", 4/42-43] سَعَّ maddesi *gitmek* ortak anlamına delalet etmektedir. [İbn Fâris, Mu'cemu mekâyîsi'l-luğa, "s'a'a", 3/57]

Müellif yine سَرَّ maddesinin *gizlemek* şeklinde tek ortak anlamının olduğunu kaydetmektedir. وَأَسْرُوا الدَّامَةَ لَمَّا رَأَوْا الْعَذَابَ âyetine [Yûnus 10/54] “*azabı görünce pişmanlık gösterdiler*” şeklinde meâl vererek bu kelimenin *izhar etmek* anlamına geldiğini ifade edip bunu ezdâd'dan addetmek doğru değildir. Zira bu âyetin anlamı şöyledir: “*Azabı görünce (alay edilmekten korktukları için) pişman olduklarını gizlediler*”. Bu kelime *izhar etmek* anlamına gelen أَشْرَّ ile karıştırılmaktadır. [İbn Fâris, Mu'cemu mekâyîsi'l-luğa, "srr", 3/67-68]

Bu örneklerden anlaşılmaktadır ki, İbn Fâris ezdâd'ı kabul etmekle beraber farklı izahlar getirmek suretiyle en aza indirme taraftarıdır.

Ezdâd'ın ortaya çıkışını dil âlimleri bazı sebeplere bağlamışlardır:

1. Lehçe Farkları. [Küçükkalay, Kur'ân Dili Arapça, 198; Tuleymât, “Nazarât fi 'ilmi delâleti'l-elfâz 'inde Ahmed b. Fâris el-Luğavî”, 35-38; Muharrem Çelebi, “Ezdâd”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12/47] İbn Fâris bu amile وثب maddesinde dikkat çekmektedir. Bu madde *sıçramak* anlamına delalet etmektedir. Ancak Himyerî [Himyerîler: Milâttan evvel 115-milâttan sonra 525 yılları arasında Yemen'de hüküm süren Arap hânedanı. Hüseyin Algül, “Himyerîler”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 18/62] lehçesinde *oturmak* anlamına gelmektedir. [İbn Fâris, Mu'cemu mekâyîsi'l-luğa, "vsb", 6/86; İbn Fâris, eş-Şâhibî, 53-54] Böyle durumlarda İbn Fâris, söz konusu kökün sahih olan manasını almış, diğerinin ise kıyasa uygun olmadığını ifade etmiştir. [bk. İbn Fâris, Mu'cemu mekâyîsi'l-luğa, "sdf", 3/148-149]

2. Kelimelerin şekillerinde meydana gelen değişiklikler. [Küçükkalay, Kur'ân Dili Arapça, 199; Tuleymât, “Nazarât fi 'ilmi delâleti'l-elfâz 'inde Ahmed b. Fâris el-Luğavî”, 38-40; Çelebi, “Ezdâd”, 12/47] Buna *gelmek* ve *gitmek* anlamına gelen عَسَّسَ kelimesi örnek verilebilir. Çünkü bu kelimenin *gitmek* anlamı kalb yoluyla ortaya çıkmıştır.

3. Zamanla dilin gelişmesi neticesinde kelimelerin hakiki anlamları yanında mecazi anlamlarının da meydana çıkması. [Çelebi, “Ezdâd”, 12/48]

صَرَم maddesinin *kesmek* şeklinde sahih ve sabit bir ortak anlamı bulunmaktadır. الصَّرِيم kelimesi ise hem *gündüz* hem de *gece* manasına

gelmektedir. Bunlar birbirini kestiği için bu şekilde adlandırılmıştır. [İbn Fâris, Mu‘cemu mekâyîsi’l-luğa, "şrm", 3/344-345] İbn Fâris bu açıklamasıyla bu sözcükleri kesen ve kesilen bir şeye benzetmiştir.

İbn Fâris asılların zıt manalı olmasıyla bir aslın iki manasının zıt olmasını birbirinden ayırmıştır. Zıt manalı olan asıllara bu madde örnek verilebilir:

الْحَاءُ وَالْقَاءُ وَالْيَاءُ أَصْلَانِ مُتْبَايِنَانِ مُتَضَادَّانِ. فَأَلَاوُلُ السَّنَرِ، وَالتَّانِي الإِطْهَارُ.

İbn Fâris kökü anlam tutarsızlığına sahip ve birbirine zıt iki ortak anlamdan oluşmaktadır. Bu anlamlardan birincisi *örtmek*, ikincisi ise *izhar etmektir*. [İbn Fâris, Mu‘cemu mekâyîsi’l-luğa, "hfy", 2/20; Başka örnekler için bk. İbn Fâris, Mu‘cemu mekâyîsi’l-luğa, "şmr", 3/212, "abd", 4/205-207, "adl", 246-247]

Bir aslın delalet ettiği zıt manalar için şu madde örnek verilebilir:

الْقَافُ وَالسَّيْنُ وَالطَّاءُ أَصْلٌ صَحِيحٌ يَدُلُّ عَلَى مَعْنَيَيْنِ مُتَضَادَّتَيْنِ وَالْبِنَاءُ وَاجِدٌ. فَالْقِسْطُ: الْعَدْلُ... وَالْقِسْطُ بِفَتْحِ الْقَافِ: الْجَوْرُ.

قسط maddesi iki zıt manaya delalet eden bir asıldan (kökten) oluşmaktadır. Ancak her iki anlamın yapısı aynıdır. القِسْطُ kelimesi *adalet*, القِسْطُ ise *zülüm* anlamına gelmektedir. [İbn Fâris, Mu‘cemu mekâyîsi’l-luğa, "kş", 5/85-86] Müellif bu maddedeki tezâd’ı iştikak yönüyle açıklamaktadır.

İbn Fâris’in bu farklı manaları iki farklı ortak anlam olarak ele almayı bir asıl (kök) içerisinde iki ayrı anlam olarak zikretmesi tezâd’ı sonradan ortaya çıkan farklı etkenlere veya maddenin içerisinde yer alan iştikak farklılığına bağlaması nedeniyle olabilir. [Örnekler için bk. İbn Fâris, Mu‘cemu mekâyîsi’l-luğa, "mş'a", 5/327, "mtr", 332-333, "nss", 355-356, "nmm", 358-359, "nvy", 366]

Kelimenin zıt anlamlı olmasına ise فوز maddesi örnek verilebilir:

الْقَاءُ وَالْوَاوُ وَالرَّاءُ كَلِمَتَانِ مُتَضَادَّتَانِ. فَأَلَاوُلَى النَّجَاةِ وَالْأُخْرَى الْهَلَكَةُ.

Bu madde zıt manaya sahip iki kelimedenden oluşmaktadır. Birinci kelime *kurtuluş*, ikincisi ise *helak olma* anlamına gelmektedir. [İbn Fâris, Mu‘cemu mekâyîsi’l-luğa, "fvz", 4/459]

14.Muhmel/Kullanım Dışı Olan Maddeler

Muhmel, kullanım dışı olan veya harfleri bağdaşmayan kökleri, sözcükleri ifade eden bir terimdir. Karşıtı *musta‘meldir*. [İbn Fâris, eş-Şâhibî, 81-82] İbn Fâris bazı bâbların başında bu terimi kullanmış ve bu bâbların muhmel olduğunu ifade etmiştir.

(بَابُ الْهَمْزَةِ وَالْعَيْنِ وَمَا بَعْدَهُمَا فِي التَّلَاثِيِّ) مُهْمَلٌ.

İbn Fâris birinci harfi *hemze*, ikinci harfi *ayn* olan bütün maddelerin muhmel olduğunu kaydetmektedir. [İbn Fâris, Mu‘cemu mekâyîsi’l-luğa, "a'a-", 1/114] Birinci harfi *te*, ikinci harfi *şîn*, [İbn Fâris, Mu‘cemu mekâyîsi’l-luğa, "tş-", 1/348] yine birinci harfi *te*, ikinci harfi *gayn* olan maddelerin de muhmel olduğunu belirtmiştir. [İbn Fâris, Mu‘cemu mekâyîsi’l-luğa, "tg-", 1/349]

İbn Fāris bazen de el-Halil'in muhmel olarak değerlendirdiği maddelerin musta'mel olduğunu ifade etmiştir. ثَجَل maddesinin *içi boş olan bir şeyin büyüklüğü* şeklinde tek ortak anlamının olduğunu kaydettikten sonra bu kökün el-Halil'e göre muhmel olmasını garip bir durum olarak değerlendirmiştir. [İbn Fāris, Mu'cemu mekâyîsi'l-luğa, "scl", 1/371] عَكش maddesinin de *toplanma* şeklinde bir tek sahih ortak anlamının olduğunu ifade etmiş, ancak el-Halil'in bu maddenin muhmel olarak değerlendirdiğini kaydetmiştir. [İbn Fāris, Mu'cemu mekâyîsi'l-luğa, "'akş", 4/107-108. el-Halil'in muhmel olarak değerlendirdiği halde İbn Fāris'in musta'mel gördüğü diğer örnekler için bk. İbn Fāris, Mu'cemu mekâyîsi'l-luğa, "şcz", 3/245-246, "'adb", 4/252.]

15.Sonuç

İbn Fāris eserinde yaklaşık 900 maddeyi kelime vahide ifadesiyle nitelendirmektedir. Bu ifadeni kullandığı köklerin genel özelliğinin sözcükleri az olan kökler olduğunu söylemek yanlış olmaz. Aynı şekilde bu köklerin bir tek anlamda toplandığı görülmektedir. Yaklaşık 120 maddede كَلِمَتَان *bu madde iki kelimededen oluşmaktadır* ifadesini kullanmaktadır. 32 maddenin ise *bu madde üç kelimededen oluşmaktadır* ifadesiyle nitelendirmektedir. İbn Fāris üç sözcükten ibaret olan köklerin genellikle bir kıyas (anlam benzerliği) içerisinde birleşmediğini ifade etmektedir. Ancak bu kabilden olan bazı maddeleri tek ortak anlam etrafında toplamak da mümkündür. Yaklaşık 55 maddede كَلِمَات ifadesini kullanmıştır. Yani bu maddelerin birkaç kelimededen (anlamdan) oluştuğunu belirtmiştir. Bu maddeleri tek ortak anlamda toplamak genellikle mümkün değildir.

İbn Fāris 10 maddenin başında *binâ* ve sadece bir maddenin başında *binâân* mefhumunu kullanmıştır. Bu maddelerden müellifin bu mefhumu birçok anlamda kullandığı anlaşılmaktadır. Bu mefhum bazı maddelerde *kök*, bazılarında *anlam*, bazılarında ise *ortak anlam* manasına gelmektedir.

İbn Fāris 14 maddenin başında *harf*, sadece bir tek maddenin başında da *harfân* kavramını kullanmıştır. Bu maddelere bakıldığı zaman sözcükleri çok az olan, müellif tarafından çok kısa açıklama verilen maddeler olduğu görülmektedir. Bu kavramın *kelime* anlamına geldiği ve bu köklerin ortak anlama uygun olmadığı denilebilir.

İbn Fāris köklerin ortak anlamlarını incelerken aynı zamanda bu ortak anlamlar arasında hiçbir alaka yoksa *tebâyun'den (anlam tutarsızlığından)* söz etmektedir. Bu mefhumu müellif kıyas kelimesinin karşıtı olarak kullanmıştır. Bazı maddelerde de ortak anlamlar ve kelimeler arasında olan *tebâ'ud'den (anlam uzaklığından)* bahsetmiştir. Müellif bazı köklerde ortak anlam belirtmemiş ve o köklerdeki kelimeleri *münferit kelimeler* olarak değerlendirmiştir. Bu kelimeleri bir kıyas içerisinde toplamak mümkün değildir. Yani aralarında anlam benzerliği yoktur.

İbn Fâris bazı köklerin kıyasa uygun olmadığını (*‘adem-i inkıyâs/anlam benzeşmezliği*) ifade etmiştir. Bu köklerde ortak anlamdan söz edilemez. Çünkü böyle köklerdeki sözcükler arasında bir mana benzerliği yoktur. İlk bakışta ‘adem-i inkıyâs’la tebâyun (anlam tutarsızlığı) arasında bir farkın bulunmadığı göze çarpmaktadır. Ancak tebâyun hem asıllar (ortak anlamlar) hem de sözcükler arasında söz konusuyken; ‘adem-i inkıyâs sadece sözcükler arasında gerçekleşmektedir. Çünkü bir kök hakkında ‘adem-i inkıyâs terimini kullanmak o kökte aslın (ortak anlamın) olmadığını ifade etmek demektir.

Müellif bazı maddelerde “*tefâvut*” (*farklılık*) mefhumunu kullanmıştır. Bu mefhumun bazen asıllar bazen de sözcükler arasında söz konusu olduğunu belirtmiştir. Bu mefhumla aynı maddede yer alan sözcüklerin bir kıyas çerçevesinde birleşmediğini yani bir benzerlik taşımadığını kastetmektedir.

İbn Fâris asıllar ve kelimeler arasında olan *tekhârub’a* (*anlam yakınlığına*) eserinde birçok yerde dikkat çekmiştir. Bazı maddelerde asıllar arasında *tedâhul’un* (*iç içe geçmenin*) olduğunu kaydetmiştir. Eş anlamlı olduğu kabul edilen sözcükler arasında muhakkak bir ayrıntı farkının olduğunu ifade etmektedir. Bir kelimenin bir tek isminin olduğunu vurgulamakta bu anlama gelen diğer kelimeleri ise sıfat olarak nitelendirmektedir.

İbn Fâris Arapça’da vaz’ itibariyle *müşterek* lafızların varlığını kabul etmektedir. Eserinde müşterek lafızların ortaya çıkmasında en önemli etken olan *kelimenin hakiki manadan mecazi manaya intikaline* dikkat çekmekte ve böyle lafızların vaz’ itibariyle bir anlama delalet ettiğini vurgulamaktadır. *Ezdâd’ı* kabul etmekle beraber farklı izahlar getirmek suretiyle en aza indirme taraftarıdır. *Muhmel*, kullanım dışı olan veya harfleri bağdaşmayan kökleri, sözcükleri ifade eden bir terimdir.

KAYNAKÇA

1. Algül, H. (1998). Himyerîler. In *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Vol. 18, pp. 62-63). İstanbul: TDV Yayınları.
2. Belâsî, Muhammed es-Seyyid Ali. (2003). Arap Dilinde Naht (Mehmet Ali Şimşek, Trans.). *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7(2), 407-415. Retrieved from <http://ktp.isam.org.tr/detayilhmkltz.php?navdil=tr&midno=6952500&tarama=naht>
3. Civelek, Y. (2003). Arap Dilinde Naht ve Kelime Türetmede ‘Naht’ Yönteminin Kullanımı. *Nüsha: Şarkiyat Araştırmaları Dergisi*, 3(10), 97-118. Retrieved from <http://ktp.isam.org.tr/detayilhmkltz.php?navdil=tr&midno=8610000&tarama=yakup+civelek>
4. Çelebi, M. (1995). Ezdâd. In *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Vol. 12, pp. 47-48). İstanbul: TDV Yayınları.
5. Durmuş, İ. (2006). Müşterek. In *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Vol. 32, pp. 171-172). İstanbul: TDV Yayınları.
6. Elmalı, H. (2005). Mu‘cemü mekâyîsi’l-luga. In *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Vol. 30, pp. 346-347). İstanbul: TDV Yayınları.

7. Enis, İ. *Fî'l-lehecâti'l-'Arabiyye*. Kahire: Mektebetu'l-Enclu'l-Mısriyye, n.d.
8. Fâhir, E. M. (1411). *İbn Fâris el-Lugavî menhecuhû ve eseruhû fî'd-dirâsâti'l-lugaviyye*. Riyad: Câmi'atu'l-İmam Muhammed b. Su'ûd el-İslâmiyye.
9. Furat, A. S. (1996). *Arap Edebiyatı Tarihi (Başlangıçtan XVI. Asra Kadar)*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
10. Gündüzöz, S. (2015). *Arap Sözlük Bilimi ve Sözlük Çalışmaları*. (ed. Güler, İ.). *İslam Medeniyetinde Dil İlimleri: Tarih ve Problemler*. İstanbul: İsam Yayınları, pp. 23-77.
11. Halil, el-Halil b. Ahmed el-Ferâhîdî. (1988). *Kitâbu'l-'Ayn* (M. el-Mahzûmî & İ. es-Sâmerrâ'î, Eds.). (Vols. 1-8). Beyrut: Muessesetu'l-'A'lem li'l-Matbû'ât.
12. Halil, H. (1998). *Dirasat fî'l-lugati ve'l-meacim*. Beyrut: Dârü'n-Nehdati'l-Arabiyye.
13. Hammûdî, H. H. (1987). *Ahmed b. Fâris ve riyâdetuhû fî'l-bahsi'l-lugavî ve't-tefsîri'l-Kur'ânî ve'l-meydâni'l-edebî*. Beyrut: Âlemu'l-Kutub.
14. Hârûn, Abdusselam Muhammed. (1399). *Muqaddimetu'n-nâşir*. In *Mu'cemu mekâyisi'l-lugâ* (Vol. 1, pp. 3-48). Dâru'l-Fikr.
15. İbn Dureyd, Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasan. (1987). *Cemheretu'l-lugâ* (R. M. Ba'albekî, Ed.). (Vols. 1-3). Beyrut: Dâru'l-'İlm li'l-Melâyîn.
16. İbn Fâris, Ebu'l-Huseyn Ahmed b. Fâris. (1414). *eş-Şâhibî fî fikhi'l-lugati'l-'Arabiyye ve mesâilihâ ve suneni'l-'Arab fî kelâmihâ* (Ö. F. et-Tabbâ', Ed.). Beyrut: Mektebetu'l-Me'ârif.
17. İbn Fâris, Ebu'l-Huseyn Ahmed b. Fâris. (1958/1377). *Kitâbu Futuyâ fa'îhi'l-'Arab* (H. A. Mahfûz, Ed.). *Mecelletu'l-Mecma'i'l-'İlmiyyi'l-'Arabî*, 33, 443-466, 633-656.
18. İbn Fâris, Ebu'l-Huseyn Ahmed b. Fâris. (1399). *Mu'cemu mekâyisi'l-lugâ* (A. M. Hârûn, Ed.). (Vols. 1-6). Dâru'l-Fikr.
19. İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Muhammed b. Mukerrem b. Ali b. Manzûr. *Lisânu'l-'Arab*. (Vols. 1-15). Beyrut: Dâru Sâdır, n.d.
20. İşler, E. (2011). *Tashîf*. In *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Vol. 40, pp. 128-129). İstanbul: TDV Yayınları.
21. Kıfî, Cemaluddin Ebu'l-Hasan Ali b. Yusuf. (1406). *İnbâhu'r-ruvât 'alâ enbâhi'n-nuhât* (M. E. İbrahim, Ed.). (Vols. 1-4). Kahire - Beyrut: Dâru'l-Fikri'l-'Arabî - Muessesetu'l-Kutubi's-Sekâfiyye.
22. Küçükcalay, H. (1969). *Kur'ân Dili Arapça*. Konya: Manevi Değerleri Koruma ve İlim Yayma Cemiyeti Neşriyatı.
23. Mağribî, Abdulkadir b. Mustafa. (1908). *el-İştikâk ve't ta'rib*. Mısır: Matba'atu'l-Hilal.
24. Nassâr, H. (1408). *el-Mu'cemu'l-'Arabî neş'etuhû ve te'avvuruhû*. (Vols. 1-2). Kahire: Dâru Mısır.
25. Özbalıkcı, R. (2006). *Naht*. In *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Vol. 32, pp. 310-311). İstanbul: TDV Yayınları.
26. Râvî, Kâzım Fethî, & Zerzûr, N. K. (1985/1406). Ahmed b. Fâris ve 'ilmu'd-delâle. *Mecelletu Âdâbi'l-Mustansiriyye*, 12, 121-174.
27. Sarı, M. A. (1999). *İbdâl*. In *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Vol. 19, pp. 263-265). İstanbul: TDV Yayınları.
28. Suyûtî, Abdurrahman Celaluddin. (1406). *el-Muzhir fî 'ulûmi'l-lugati ve envâ'ihâ*. (Vols. 1-2). Beyrut: Menşûrâtu'l-Mektebeti'l-'Asriyye.

29. Tehânevî, M. A. (1996). *Keşşafu iştilâhâti'l-funûn ve'l-'ulûm* (A. el-Hâlidî & C. Zeynâfî, Trans.; A. Dahrûc, Ed.). (Vols. 1-2). Beirut: Mektebetu Lübnan.
30. Tuleymât, Gâzî Muhtâr. (1990/1410). *Nazarât fî 'ilmi delâleti'l-elfâz 'inde Ahmed b. Fâris el-Luğavî. Havliyyâtu Kulliyeti'l-Âdâb*, 11, 7-97.
31. Yâsirî, Abdulkâzım, & 'Îdân, Haydar Cebbâr. (2008). el-Mevâkıfu'n-nağdiyye li Ahmed bin Fâris fî Mu'cemi Meķâyîsi'l-luġa. *Ehlu'l-Beyt Alayhi al-Salam*, 6, 354-374. (abu.edu.iq)
32. Zebîdî, Ebu'l-Feyz Murtazâ Muhammed b. Muhammed. (1385). *Tâcu'l-'arûs min cevâhiri'l-Kâmûs* (A. A. Ferrac et al., Eds.). (Vols. 1-40). Kuveyt: Matba'atu Hukûmeti'l-Kuveyt.
33. Ziriklî, Hayruddîn. (2002). *el-A'lâm: Kâmûsu terâcim*. (Vols. 1-8). Beirut: Dâru'l-'İlm li'l-Melâyîn.

REFERENCES

1. Algul, H. (1998). Himyarites. In *Islamic Encyclopedia of the Turkish Religious Foundation* (Vol. 18, pp. 62-63). Istanbul: Turkish Religious Foundation (TDV) Publications. (in Turkish)
2. Belasi, Muhammad as-Sayyid Ali. (2003). *Naht in the Arabic Language* (Translated by Şimşek, M. A.). *Journal of the Faculty of Theology, Cumhuriyet University*, 7(2), 407-415. Retrieved from <http://ktp.isam.org.tr/detayilhmklzt.php?navdil=tr&midno=6952500&tarama=naht> (in Turkish)
3. Civelek, Y. (2003). Naht and the Use of the 'Naht' Method in Arabic Word Formation. *Nusha: Journal of Oriental Studies*, 3(10), 97-118. Retrieved from <http://ktp.isam.org.tr/detayilhmklzt.php?navdil=tr&midno=8610000&tarama=yakup+civielek> (in Turkish)
4. Celebi, M. (1995). Opposites. In *Islamic Encyclopedia of the Turkish Religious Foundation* (Vol. 12, pp. 47-48). Istanbul: Turkish Religious Foundation (TDV) Publications. (in Turkish)
5. Durmus, I. (2006). Mutual. In *Islamic Encyclopedia of the Turkish Religious Foundation* (Vol. 32, pp. 171-172). Istanbul: Turkish Religious Foundation (TDV) Publications. (in Turkish)
6. Elmali, H. (2005). Dictionary of Word Patterns. In *Islamic Encyclopedia of the Turkish Religious Foundation* (Vol.30, pp.346-347). Istanbul: Turkish Religious Foundation (TDV) Publications. (in Turkish)
7. Enis, I. (n.d.). *On Arabic Dialects*. Cairo: Egyptian Anglo Library. (in Arabic)
8. Fahir, E. M. (1411 AH). *Ibn Faris' Linguistic Approach and His Contribution to Linguistic Studies*. Riyadh: Imam Muhammad ibn Saud Islamic University. (in Arabic)
9. Furat, A. S. (1996). *History of Arabic Literature (From the Beginning to the 16th Century)*. Istanbul: Istanbul University Faculty of Literature Publications. (in Turkish)
10. Gunduzoz, S. (2015). Arabic Lexicography and Dictionary Studies. In Guler, Ibrahim (Ed.), *Linguistic Sciences in Islamic Civilization: History and Problems*. Istanbul: ISAM Publications, pp. 23-77. (in Turkish)
11. Khalil, al-Khalil ibn Ahmad al-Farahidi. (1988). *Kitab al-Ayn* (Edited by M. al-Makhzumi & I. al-Samarrai). (Vols. 1-8). Beirut: Al-'Alam Publishing Institution. (in Arabic)
12. Khalil, H. (1998). *Studies in Language and Dictionaries*. Beirut: Dar al-Nahda al-Arabiya. (in Arabic)

13. Hammoudi, H. H. (1987). *Ahmed ibn Faris and His Contributions to Linguistic Research, Qur'anic Exegesis, and Literary Analysis*. Beirut: Alam al-Kutub. (in Arabic)
14. Harun, Abdussalam Muhammad. (1399 AH). Introduction by the Publisher. In *Dictionary of Linguistic Patterns* (Vol. 1, pp. 3-48). Dar al-Fikr. (in Arabic)
15. Ibn Duraid, Abu Bakr Muhammad ibn al-Hasan. (1987). *Collection of the Language* (Edited by R. M. Baalbeki). (Vols. 1-3). Beirut: Dar al-Ilm for Millions. (in Arabic)
16. Ibn Faris, Abu'l-Husayn Ahmad ibn Faris. (1414 AH). *al-Sahibi in the Jurisprudence of the Arabic Language and its Issues and the Norms of Arabs in their Speech* (Edited by O. F. al-Tabbaa). Beirut: Library of Knowledge. (in Arabic)
17. Ibn Faris, Abu'l-Husayn Ahmad ibn Faris. (1958). *Kitab Futya Faqih al-Arab* (Edited by H. A. Mahfuz). *Journal of the Arab Scientific Association*, 33, 443-466, 633-656. (in Arabic)
18. Ibn Faris, Abu'l-Husayn Ahmad ibn Faris. (1399 AH). *Dictionary of Linguistic Patterns* (Edited by A. M. Harun). (Vols. 1-6). Dar al-Fikr. (in Arabic)
19. Ibn Manzur, Abu'l-Fadl Muhammad ibn Mukarram ibn Ali ibn Manzur. (n.d.). *Lisan al-Arab*. (Vols. 1-15). Beirut: Dar Sader. (in Arabic)
20. Isler, E. (2011). Distortion in Text. In *Islamic Encyclopedia of the Turkish Religious Foundation* (Vol.40, pp.128-129). Istanbul: TDV Publications. (in Turkish)
21. Kifti, Jamaluddin Abu'l-Hasan Ali ibn Yusuf. (1406 AH). *Enlightening Narrators on the Knowledge of Grammar Experts* (Edited by M. E. Ibrahim). (Vols. 1-4). Cairo - Beirut: Dar al-Fikr al-Arabi - Cultural Books Institution. (in Arabic)
22. Kucukkalay, H. (1969). *The Language of the Qur'an: Arabic*. Konya: Society for the Preservation of Spiritual Values and the Dissemination of Knowledge Publications. (in Turkish)
23. Maghribi, Abd al-Qadir ibn Mustafa. (1908). *Derivation and Arabization*. Egypt: Al-Hilal Press. (in Arabic)
24. Nassar, H. (1408 AH). *The Arabic Dictionary: Its Origin and Development*. (Vols.1-2). Cairo: Egypt House. (in Arabic)
25. Ozbalikci, R. (2006). Derivation. In *Islamic Encyclopedia of the Turkish Religious Foundation* (Vol.32, pp.310-311). Istanbul: TDV Publications. (in Turkish)
26. Rawi, K. F., & Zarzur, N. K. (1985). Ahmed ibn Faris and the Science of Semantics. *Mustansiriya Arts Journal*, 12, 121-174. (in Arabic)
27. Sari, M. A. (1999). Substitution. In *Islamic Encyclopedia of the Turkish Religious Foundation* (Vol.19, pp.263-265). Istanbul: TDV Publications. (in Turkish)
28. Suyuti, Abd al-Rahman Jalal al-Din. (1406 AH). *The Manifest in Linguistic Sciences and Their Types*. (Vols.1-2). Beirut: Al-Asriyya Book Publishing. (in Arabic)
29. Thahabi, M. A. (1996). *Dictionary of Technical Terms and Sciences* (Trans. by A. al-Khalidi & J. Zeinati; Edited by A. Dahruc). (Vols.1-2). Beirut: Lebanon Library. (in Arabic)
30. Tuleimat, G. M. (1990). Perspectives on the Semantics of Words in Ahmed ibn Faris' Linguistics. *Journal of the Faculty of Arts*, 11, 7-97. (in Arabic)
31. Yasiri, Abd al-Kazim, & Idan, Haydar Jabbar. (2008). The Critical Perspectives of Ahmed ibn Faris in His Dictionary of Linguistic Patterns. *Ahl al-Bayt (Peace Be Upon Them)*, 6, 354-374. (abu.edu.iq) (in Arabic)
32. Zabidi, Abu'l-Fayz Murtada Muhammad ibn Muhammad. (1385 AH). *The Crown of the Bride from the Jewels of the Dictionary* (Edited by A. A. Farrag et al.). (Vols. 1-40). Kuwait: Government Press of Kuwait. (in Arabic)
33. Zirikli, Khair al-Din. (2002). *The Flags: Biographical Dictionary*. (Vols. 1-8). Beirut: Dar al-Ilm for Millions. (in Arabic)